

Цветко УЗУНОСКИ

БЕЛЕШКИ ЗА НАЦИОНАЛНАТА И СОЦИЈАЛНО-ОСЛОБОДИТЕЛНАТА БОРБА НА МАКЕДОНСКИОТ НАРОД

Четири фактори беа од судбоносно и решавачко значење во поновата историја за националната и социјално-ослободителната борба на македонскиот народ.

Прво. Определбата на македонскиот народ на внатрешен, меѓународен и балкански план¹ — и неговото сојузништво;

Второ. Готовноста тој да се бори на живот и смрт: против империјализмот, односно подоцна против фашистичките окупатори — Германија, Италија и Бугарија; против балканските национализми — великобугарскиот, великогрчкиот, великосрпскиот и великоалбанскиот и нивните претензии за присвојување на Македонија; и да се бори против предавничкиот, анационалниот и колаборационистичкиот дел на својата буржоазија;

Трето. Односот на работничките движења — на социал-демократските, односно на социјалистичките, комунистичките и другите работнички партии и демократски сили — спрема националното прашање на македонскиот народ и спрема своите национализми, во државите под кои беше Македонија;

Четврто. Способноста, самостојноста и смелоста на македонските водечки сили.

Овде и во оваа прилика ќе се задржиме поопширно само на првото прашање — на определбата на македонскиот народ во неговата понова историја и на неговото сојузништво, односно на поврзувањето борбата за социјализам со национално ослободителната борба на македонскиот народ.

¹) Определбите на македонскиот народ на внатрешен, меѓународен и балкански план во неговата борба за национално и социјално ослободување претставуваа единствена и неделива целина и беа една од друга заемно зависни.

ПОВРЗУВАЊЕ БОРБАТА ЗА СОЦИЈАЛИЗАМ СО НАЦИОНАЛНО-ОСЛОБОДИТЕЛНАТА БОРБА

Раѓањето на нацијата

Националното будење, односно националната идеја како свесен елемент на доаѓањето на свет на нациите, е историска појава која е условена и сврзана со одреден степен на развитокот на продуктивните сили и со порастот на општествената поделба на трудот во етничките граници на народите.

Познато е дека XIX-от век е век на раѓање на нациите во Европа. Ова секако не значи дека порано немаше никакви знаци на појави на национални идеи. Меѓутоа, ако само бегло го следиме процесот на националната идеја како свесен израз на настанувањето на нациите до нејзините први надворешни манифестации и до создавањето на првите национални движења за ослободување и обединување на нацијата, тогаш ќе видиме дека раѓањето на нациите доаѓа на свет во времето на преодната етапа на општеството — од феудално во капиталистичко. Раѓањето на националната идеја и појавата на нејзините надворешни манифестации произлегоа од веќе нејзината претходно извршена економска поврзаност — интеграција — односно од **органското соединување на нацијата**, кое настана како резултат на проширениот опсег на општествената поделба на трудот во етничките граници на народите и како потреба за понатамошниот развиток на продуктивните сили, на човештвото воопшто.

И така, со вкупниот раст на продуктивноста на човечкиот труд, во рамките на феудалното општество, почнуваат да се развиваат елементи на капитализмот. Особено со развитокот на паричниот промет и трговијата, почнува и пошироко внатрешно економско поврзување кај народите. А етничките обележја — заедничкиот јазик и култура, менталитетот, обичаите и навиките стануваат онаа надворешна рамка во која се развива нова поширока и понепредна заедница на луѓето — нацијата.

Нацијата не доаѓа на свет одеднаш, туку таа се раѓа и развива низ долг процес на борба. Луѓето се здружуваат заради свои заеднички интереси и цели — од пониска во повисока форма на здружување, од потесна во поширока човечка заедница. Од родовска и едноплеменска во сојуз на повеќе племенска, и од феудално-провинциска во национална заедница, во зависност од степенот на развитокот на продуктивните сили и во склад со опсегот на општествената поделба на трудот. Но, народите и луѓето не се здружуваат од своја воља туку од потреба, заради својот опстанок и напредок.

Нацијата исто така не се раѓа во цел свет истовремено и не се буди, развива и конституира, насекаде и во секоја земја на ист начин и по ист пат. Нациите доаѓаат на свет на начин и адекватно на историскиот развиток воопшто и зависно од објек-

тивните и субјективни услови во дадената земја. Англиската нација, на пример, се формира најрано. Најголем број нации во Европа се формираа во XIX-от век, а во колонијалните земји нациите се формираа и формираат во XX-от век. Во Франција на пример нацијата дојде на свет преку револуција што беше темелно извршена одоздола, а германската нација дојде на свет преку реформи спроведени одозгора. Во некои земји, пак, во Азија и Африка нациите се формираат преку една специфична антиимперијалистичка револуција која е во исто време и национално-ослободителна социјална револуција. Честопати луѓето водеа борба за своите права и за своите заеднички интереси, а да не знаеја дека се борат за формирање на своја национална заедница. Европјците, на пример, борејќи се во Америка, создадоа нова американска нација без да бидат за тоа свесни. А Германците, Французите и Италијанците од Швајцарија создадоа Швајцарска нација. Шпанските колонисти и Индијанците-домородци создадоа мексиканска нација, а македонската нација е формирана од македонски словени и македонци власи.

Водечките сили на овој или оној народ, при постоење на објективни услови, можат да го забрзаат или да го успорат процесот на развитокот на националната свест и конституирањето на својата нација, но не можат засекогаш да го спречат. Ослободувањето на одделни нации може да биде насилно и политички спречено и од некои надворешни сили, но само привремено. Нацијата не може ниту да се измисли ниту насилно да се избрише или да се негира.

Ова, се разбира, не значи дека во историјата немало и такви случаи кога одделни народи биле асимилирани од други, посилни и поразвиени. Но тоа било можно само тогаш кога тие народи не биле уште национално дефинирани и оформени.

Но, се разбира, нацијата не е краен дострел на човечката заедница. Човештвото неминовно ќе се движи кон сè поширока, порамноправна, посовршена, понапредна и подемократска заедница и кон заедница на комунистичко општество. Тоа е историска потреба која произлегува и ја диктира развитокот на продуктивните сили и потребата на напредокот на човештвото.

Меѓутоа, здружувањето и заедништвото на рамноправни односи на народите, на нациите, во поширока човечка заедница нема и не може да се остварува преку насилна асимилација на помалите нации и народности од поголемите нации; преку насилно стопување на посиромашните и послабите народи во побогатите и посилните нации или преку насилно стопување во „социјалистичка“ нација или заедница. Таквиот курс не води кон надминување на националните граници туку кон нивното затворање. Таквата политика не води кон здружување на на-

родите туку кон раздор и разединување. Таквата политика, макар да се врши и во име на социјализмот, интернационализмот и „социјалистичката нација“, не води кон рамноправност и еднаквост на народите и луѓето туку кон великодржавничко насилство и угнетување на сите народи и народности во дадената државна заедница. Таков однос меѓу народите и таков социјализам не може да биде прифатлив зашто тоа би значело вртење во кругот на противречностите и судирите кои произлегуваат од нерамноправноста и нееднаквоста на народите и луѓето. Ослободувањето на човек од човека не може да се постигне преку насилство и експлоатација на едни над други луѓе, на едни народи од други и, преку односи „големата риба да ја голта помалата“ туку тоа може да се оствари единствено и само преку создавање на такви економски, општествено-социјални, политички и културни услови, кои постојано ќе водат кон сè демократски, порамноправни и поеднакви односи на народите и луѓето — кон општество во кое секој ќе придонесува спрема способностите и ќе присвојува спрема потребата.

Но, воспоставување полна рамноправност меѓу државите, народите и луѓето, укинување на наемните односи и воопшто создавање услови за преминување во бескласно општество и ослободување на трудот е невозможно не само во капиталистичкото туку и во социјалистичкото општество сè додека бирократијата, односно бирократско-технократската спрега во име на работничката класа и народот и во име на „виши интереси“ неприкосновено раководи со политичката власт и преку неа суверено владее со општествениот капитал и со луѓето — се едно на кој начин и преку каква форма и облик тоа се обезбедува и врши. Односно се додека работничката класа, работниот народ, не воспостави своја непосредна власт над општествениот капитал, се додека не го укине професионализмот во политиката кој по самата своја природа ја репродукува бирократијата и тежи да ја осамостали како посебен и траен привилегируван и владеечки слој над општеството, и сè додека непосредно не управува со целокупното производство, со распределбата на бруто доходот и со политичката власт на сите нивоа.

Националното буђење на македонскиот народ

Под влијание на Запад процесот на продорот на капитализмот во Европска Турција во втората половина на XVIII. и во XIX век, иако се развиваше многу споро, беше незадржлив.

Македонија, заради нејзината геополитичка положба и заради нејзиното богатство со индустриски растенија, добиток, руди и други сировини, спаѓаше во оние турски провинции каде што капитализмот најрано и најбрзо продираше и се ширеше.

Кон крајот на XVIII а особено во првата половина на XIX век во Македонија се разви, релативно силно: трговијата, занаетчиството и индустријата. И токму во овој период **економски се конституира македонската нација**. Опсегот на распределбата на општествениот труд, во овој период, го поврза македонскиот народ органски, во своите етнички граници, во една економска целина, која беше од заеднички интерес за сите слоеви на нашиот народ. Многу градови во Македонија станаа економски и панаѓурски центри каде што се вршеше стоковна размена, односно размена на трудот од цела Македонија. Солун стана главен економски центар на Македонија, а подоцна и главен политички и културен центар. И, од економското конституирање на Македонија во првата половина на XIX век, се роди, во втората половина на XIX век, националната идеја и започна процесот на националното будење на македонскиот народ како свесен израз и неопходна потреба на нацијата, односно како осознавање на луѓето за својот заеднички интерес во заедништвото на нацијата.

Заедничкиот интерес, значи, заснован на општествената поделба на трудот во етничките граници, беше оној феномен и онаа внатрешна кохезиска сила пред која се разбиваа сите посегања и сите насилства и обиди за потурчување, погрчување, побугарување и посрбување и сите други обиди за однародување на нашиот народ, односно тоа беше оној феномен што ја одржа вековно самобитноста на македонскиот народ и што му даваше неисцрпна енергија во неговата долга и тешка борба за националното ослободување.

Македонија спаѓа, како што е познато, во задоцнети нации, и тоа не само во однос на Европа туку и во однос на Балканот. Турскиот феудализам, под чие владеење беше таа долго време, се одржа на власт дури и тогаш кога во Европа капитализмот се наоѓаше веќе во својата реакционерна фаза — империјалистичка. Задоцнетите феудални односи на Балканот, особено турското феудално владеење; неговата геополитичка положба; и различните интереси и влијанија на големите сили беа без сомневање, главна причина за доцнењето, конституирањето односно ослободувањето на одделни балкански нации во однос на Европа. Но, се поставува прашањето: зашто конституирањето односно ослободувањето на македонската нација доцнеша и во однос на балканските нации, иако Македонија спаѓаше во оние провинции на европска Турција кои беа релативно најразвиени?

Кога кај грчкиот, српскиот а подоцна и кај бугарскиот народ — кои беа исто така под ропство на феудална Турција — почна формирањето на нивните млади буржоазии и будењето

на национална свест кај тие народи,² буржоазијата во Македонија во тоа време, ја сочинуваа претежно немакедонци: Турци, Грци, Евреи, Власи, Ерменци. Дури во втората половина на XVIII век македонските селани бегајќи пред теророт и грабежот на одделни турски воени единици и групи, почнаа помасовно да се населуваат во градовите. Во XIX век македонскиот народ речиси во огромното свое мнозинство, живееше и работеше главно по селата како наполичар или наемник кај турските бегови феудалци или беше ситен селанец. Тогаш тој беше всушност во огромното свое мнозинство во вистинска смисла на зборот селски пролетаријат и полупролетаријат. А оние ретки македонци кои успеваа да станат градски чорбации или интелектуалци — заради своите лични интереси и под силно влијание на поразвиената грчка култура — во прво време повеќето стануваа гркомани а подоцна некои бугаромани а други србомани. А и племството беше туѓо — турско. Значи економската моќ, а со тоа и политичката и културната надградба се наоѓаа во рацете на немакедонци. И така, националното буђење на македонскиот народ, кое се јави во втората половина на XIX век, се најде под четворен удар — под удар на турскиот феудализам, на интересите на големите сили, под удар на немакедонската буржоазија во Македонија и на соседните буржоазии, кои од самата своја појава имаа освојувачки претензии над Македонија.

Значи, кога процесот на националното движење кај Грците, Србите и подоцна кај Бугарите беше во полн замав, македонскиот народ немаше таква своја граѓанска класа која би била доволно способна и доволно моќна и самостојна да го поведе во борба за неговото национално ослободување. Ваквата структура на македонскиот народ, различните и испреплетените интереси што ги имаа големите сили на Балканот и во Турција, и завојувачките претензии на поразвиените балкански буржоазии над Македонија, не создаваа услови, во тоа време, за широко развивање и самостојување на националното движење и за спречување на туѓите инфилтрации, пропаганди и насилства, кои имаа за цел: елиминирање, побугарување, посрбување и уште какво сè не однародување на нашиот народ. Заради тоа не постоеја и услови за неговото национално ослободување од турското ропство.

Втор фактор за доцнењето на македонската нација во споредба со другите балкански народи е геополитичката положба на Македонија. Таа лежи во центарот на Балканот и претставува важна артерија за сврзување на Средна Европа со Близок и Среден Исток, со северна Африка и Индија. Заради тоа Македонија претставуваше голем интерес за турските, грчките, евреј-

²) Националното движење кај грчкиот и српскиот народ, како што е познато, се јави во првите децении на XIX век, а кај бугарскиот народ во втората половина на XIX век.

ските, влашките, ерменските и други немакедонски трговци. А за Турската империја таа беше клучна врата и решавачка стратешка база како за доминирање и владеење на Балканот, така и за пробив, влијание и освојување на свои позиции во Европа. Македонија е во Турција. Таа на тогашната турска престолнина — Истанбул и беше на дофат и турската султанска власт можеше да држи голема војска во Македонија, брзо да интервенира и долго да маневрира.

Трет битен фактор, кој негативно се одрази, во тоа време, на развојот на националното движење на македонскиот народ и на ослободувањето на неговата нација беше недостатокот на неговото државничко, политичко, економско и културно наследство од феудалната епоха.

А кога Македонците почнаа да се населуваат од селата во градовите помасовно, и кога отпочна процесот на формирањето и ширењето на младата македонска буржоазија, а со тоа и буђењето на националната свест, создавањето и развојот на националното движење кај македонскиот народ, тогаш младата македонска буржоазија дојде веднаш во судир не само со турската империја и турскиот феудализам и со интересите на големите европски сили, туку и со освојувачките претензии на веќе далеку поразвиените и осамосталени буржоазии на соседните земји.

Младата и нејака македонска буржоазија во својата борба против турското ропство мораше да се потпира и да се сојузува со соседните буржоазии. Меѓутоа ова сојузништво заради слабоста на македонската буржоазија беше секогаш искористувано од една или од друга соседна буржоазија или од сите заедно, кои беа поразвиени и помоќни од македонската.

Имено, македонскиот народ, во својата борба за самоодржување пред тешките насилства на турската империја и во борбата против потурчувањето на Македонците и на Македонија, можеше да најде во тоа време, колку толку, заштита единствено и само во црквата. А црквата во Македонија, тогаш, беше грчка и потпаѓаше под Цариградската Патријаршија, која кај турската власт имаше големи привилегии и права во однос на православните христијани. Таквата положба ја искористи водечката грчка буржоазија, под чија доминација всушност и беше Патријаршијата, и преку грчките цркви и училишта кои ги формира по цела Македонија и преку други пропагандни, политички, економски и културни мерки разви сеопфатна дејност за елинизација на македонскиот народ.

А кога на сцената на македонските пазари се јави младата македонска трговска индустријска и занаетчиска буржоазија и се судри со конкуренцијата на далеку поразвиената и помоќната грчка буржоазија, тогаш таа во својата борба против елинизацијата на македонскиот народ и против експлоатацијата и насил-

ството на грчката Патријаршија, мораше да бара свој сојузник во лицето на бугарската буржоазија, која во тоа време исто така се бореше против елинизацијата на бугарскиот народ. Бугарската буржоазија — која беше економски, политички и културно поразвиена и посилна од младата македонска буржоазија — ова сојузништво го искористи за себе, и преку Егзархијата наместо на грчките, или паралелно со грчките, отвораше по цела Македонија бугарски цркви и училишта, и преку нив разви силна пропаганда за побугарување на македонскиот народ.

Српската буржоазија, заради зафатеноста околу Босна, подоцна настапи со отворање на свои училишта во Македонија и со пропагандата за посрбување на Македонците.

Ваквата положба во Македонија, се разбира, мораше да се одрази и на развитокот на малобројната интелигенција што произлегуваше од македонскиот народ. Таа во тој период немаше услови да се формира и одгледува на македонска почва и во македонски дух. Ако некои Македонци посакаа да станат учени, тие тогаш мораа да се стават и материјално и духовно под патронат на Грција, односно на Бугарија или Србија, и да бидат таму воспитувани и претопувани во духот на нивните национализми. Беше мал бројот на оние кои можеа со сопствени средства или на друг начин да се школуваат во други земји на Европа. А и овие беа постојано изложени под притисок на туѓите пропаганди. Ако некој пак од стипендистите пројавеше во текот на школувањето македонско чувство, тогаш веднаш му се прекинуваше стипендијата, се отстрануваше од училиштето и на тој начин се присилуваше да биде Бугарин, Србин или Грк.

И по школувањето, перспективата и егзистенцијата на интелигенцијата што произлегуваше од македонскиот народ зависеше од нејзините „покровители“. Во колку некој пак и по школувањето уште мирисаше на Македонец и се декларираше за Македонец тогаш, се разбира за таквите немаше работа во овие земји и беа бојкотирани, изложени на терор и беа често поставувани во услови без егзистенција.

Македонската интелигенција значи во тоа време беше изложена на силен економски, политички, идеолошки и културен притисок и на асимилација. И, најголемиот дел од неа тешко можеше тоа да го издржи, особено не во услови кога македонската буржоазија не беше развиена и самостална, и кога и самата таа го бараше својот интерес мораше да се потпира и приспособува, кон поразвиените соседни буржоазии и, во услови кога не постоеше развиена работничка класа и работничко движење. Заради тоа поголемиот дел од македонската интелигенција во тоа време потпадна под влијание на туѓите пропаганди, особено на бугарската, и својот личен интерес го гледаше во своето сврзување со Бугарија, а некои со Србија или со Грција.

Така нашиот народ, во еден подолг период, се најде во многу тешка состојба. Од сите страни беше окружен со непријатели а без свои сојузници. Тој сега мораше да се бори сам против сите. Против Турската империја, против нејзиниот феудализам и нејзината буржоазија; против интересите на царска Русија и Австрија, а подоцна и против интересите на другите големи европски сили, кои имаа на Балканот и во Турција секоја свој план; да се бори против националистичките пропаганди на балканските буржоазии во Македонија, а подоцна и против нивните држави, особено на Грција, Бугарија и Србија, кои имаа завојувачки претензии над Македонија, и да се бори против предателскиот и анационалниот дел на својата буржоазија.

Заради ваквата положба на Македонија и односот на силите на Балканот и во Европа, процесот на националното движење на македонскиот народ, односно неговото национално ослободување беше долго време политички и војнички кочено, задржувано и оневозможувано.

Да резимираме: турскиот феудализам го закочи националниот развиток кај нашиот народ, а кога овој почна национално да се буди, а особено кога стапи на бојното поле за своето национално ослободување, револуционерната етапа во развитокот на националните движења под раководство на граѓанската класа во Европа и на Балканот — беше веќе воглавно завршена. Капитализмот во својот развиток премина во империјалистичка фаза, во освојување, поробување и експлоатација на помалите и понеразвиените народи од посилните и поразвиените. А работничкото движење и напредните демократски сили во Турција и на Балканот — кои во тоа време единствено можеа да му бидат природни сојузници на нашиот народ — уште беа слаби и немоќни.

Определбата на внатрешен план

Националното движење на македонскиот народ се јави, како што беше речено понапред, во втората половина на XIX-от век. И, како што е познато — за цело време на втората половина на XIX-от век, нашиот народ водеше континуирана борба, спонтано и организирано, национално праволиниски или цик-цак, но на крајот таа борба се слеваше во една единствена основна цел — во борба за одбрана на својата самобитност и за национално ослободување.

Овде ќе наведеме само некои примери кои се познати во нашата историја: Кукушката унија 1859 година, која само по форма беше верска а по суштина национална. Борбата за одбрана на македонските народни општини од туѓите посегнувања. Борбата за воведување на македонски јазик во училиштата. Борбата за основување на Охридската архиепископија. Борбата и

револтот на македонските интелектуалци и на македонскиот еснаф во 80-тите години на XIX век против создавањето на бугарски училишта и цркви во Македонија. Бунтот на македонските гимназисти во бугарската егзархиска гимназија во Солун, која беше расадник за сеење на бугарската кауза во Македонија. Формирањето на разни македонски комитети, кружоци и друштва во Бугарија, Србија, Русија, Грција кои беа поврзани со Македонија — со Солун, Скопје, Прилеп, Велес, Охрид и други места, за борба против туѓите пропаганди во Македонија и надвор од неа, и за организирање борбата на македонскиот народ, на политичко и културно поле, за национално ослободување и создавање на свој литературен македонски јазик.

Познато е и тоа дека македонскиот народ, и покрај тешките услови — во последните децении на XIX-от век и во почетокот на дваесеттиот, повеќе пати се дигаше на востание против ропството на беговска Турција (Разловечкото, Кресненското Илинденското, во Младотурската револуција итн.). Иако националната идеја не беше посебно доволно нагласена, овие востанија имаа по својата внатрешна содржина национално-ослободителен карактер. Но, и покрај херојската борба, заради горе наведените причини, нашиот народ не успеа тогаш национално да се ослободи и да ја конституира својата државност.

Историјата на националното движење на македонскиот народ — кој, како што беше и понапред речено, немаше сопствено племство и кај кој релативно подоцна и споро се развиваше сопствената буржоазија — сосема убедливо потврди дека феудалната епоха беше мошне важна во развитокот на националното прашање и покрај тоа што самата појава на нацијата не беше непосредно поврзана со системот на феудалното општество.

Процесот на развитокот на нацијата не се одвиваше во границите на повеќе народната феудална држава, туку во рамките на заедничкиот јазик и култура на народите во рамките на етничките граници. Прашањето на јазикот стана значи многу важен елемент во остварувањето на економските цели на буржоазијата и за развитокот на националното движење. Заедничкиот јазик создаваше услови за олеснување процесот на ослободувањето и обединувањето на нацијата.

Посебноста на јазикот беше едно од најглавните и најсилните оружја во долгата борба на македонскиот народ за одбрана на својата самобитност и за националното ослободување — почнувајќи од првите чекори на националното буење. И оние одделни македонски будители кои од разни причини и мотиви се декларираа за Бугари, водеа непомирлива и упорна борба против воведување на бугарски јазик во Македонија. А тоа, всушност, значеше борба против бугаризирање на македонскиот народ без разлика дали тоа беше свесно или несвесно. Секако дека македонскиот јазик и денеска и во иднина ќе претставува

битен фактор: во афирмацијата на македонската нација; во општествениот, економскиот и културниот развој на Социјалистичка Република Македонија; и во борбата на Македонците од Егејско, Пиринско и од Албанија за одржување и одбрана на својата самобитност и за здобивање на национални права и национална слобода.

Понатаму, националното движење на македонскиот народ во втората половина на XIX-от и во почетокот на XX-от век, беше директно или индиректно, во голема мера зависно од интересите на глемите сили на Балканот, особено на Русија. Тоа беше постојано и под силен удар не само на турската држава туку и под вкрстосан оган на бугарската, српската и грчката држави кои веќе се готвеа и брзаа да поведат војна против Турција со девиза: ослободување на нашите сонародници и нашите браќа по крв и вера, а со цел да ја присвојат и поделат Македонија меѓу себе. Притоа, се разбира, секоја од нив се стремеше најголемиот дел или цела Македонија да ѝ припадне нејзе. Бугарија заради создадените познати околности во XIX век имаше во тоа време највеќе влијание во Македонија, особено кај еден дел од македонската буржоазија и интелигенција. Таа, користејќи ја таквата положба, олигрга фарисејска и контрареволуционерна улога против национално ослободителното движење на Македонија во најсудбинските дни во историјата на нашиот народ — пред, за време и по Илинденското востание.

Балканските водечки буржоазии, и покрај нивното непомирливо ривалство околу присвојувањето на Македонија, беа во едно сите наполно согласни и единствени, а тоа беше: оневозможување националното ослободување на македонскиот народ, и по секоја цена спречување формирањето конституирањето на македонската држава. Затоа тоа значеше, за сите нив, губење на Македонија за секогаш. Односно тоа значеше крах и крај на нивните великодржавнички идеали — излез на Егејско Море или владеење со македонските богатства.

Но, за постигнување на таа цел требаше, пред сè, да се оневозможи побелата на македонската национално-ослободителна борба и буржоаско-демократска револуција, која го имаше зафатено скоро целиот народ во револуционерен жар и да се разбие и уништи водечката сила на национално ослободителното движење на Македонија, а тоа беше, во тоа време. Тајната внатрешна македонска револуционерна организација (ТМОРО), која и покрај тешките внатрешни и надворешни услови и слабоста илегалност, само по некоја година од своето формирање, стана таква македонска национална и општонародна сила, и се слез до таа мера со широките народни маси во една неделива целина, што навистина претставуваше држава во турската држава.

Главната улога во извршувањето на оваа антимакедонска и контрареволуционерна задача ја презеде бугарската буржоазија. Ова, се разбира, не заради тоа што таа беше повеќе антимакедонска или поконтрареволуционерна од другите балкански буржоазии, туку просто заради тоа што Бугарија имаше, за извршување на таа задача, во тоа време, најповолни услови и можности со оглед на нејзиното влијание кај дел од македонската буржоазија и интелигенција, особено во македонската емиграција во Бугарија, како и кај некои раководители на ВМРО. И како што е познато во историјата, таа во тоа и успеа. Илинденското востание беше поразено. Водечката организирана сила на национално-ослободителната борба на Македонија — ВМРО — беше разбиена. Но, со тоа бугарската буржоаска држава успеа само да го одложи националното ослободување на македонскиот народ, но не и да го спречи за секогаш.

Илинденското востание, се разбира, имаше национално-ослободителен карактер, но тоа имаше и извесни елементи на поврзаност на национално-ослободителната борба со социјалистички идеи. По поразот на Илинденското востание, особено по поделбата на Македонија, национално-ослободителната борба на македонскиот народ се најде, речиси, во една безизлезна положба, во еден празен простор. Искуството од Илинденското востание и од Младотурската револуција, и искуството од Балканските и од Првата светска војна — недвосмислено покажаа дека во новонастанатите балкански и меѓународни услови, особено во условите кога Македонија беше распарчена и поделена меѓу четири балкански држави, и кога се најде во прангите на меѓународните и балканските империјалисти, **националното ослободување на македонскиот народ беше веќе невозможно да се постигне под раководство на македонската буржоазија** и тоа од следните причини: прво, заради нејзината недоволна развиеност и несамостојност, и нејзиното се повеќе приспособување кон буржоазиите на водечките нации; и второ, заради немање свои сојузници, како на меѓународен така и на балкански план, зашто големите сили имаа интереси на Балканот, кои не беа истоветни со интересите на нашиот народ, а балканските буржоазии — нејзините браќа по класа, и нивните држави — играа веќе реакционерна улога и имаа завојувачки претензии над Македонија.

Еден дел од македонската буржоазија и интелигенција во Македонија а особено дел од македонската буржоазија и интелигенција од емиграцијата во Бугарија, нарочно по Илинденското востание и по поделбата на Македонија, својот интерес сè повеќе го гледаше во сврзувањето со Бугарија и се декларираше за Бугари. Оваа македонска анационална буржоазија и интелигенција цврсто беше сврзана и ѝ служеше на најреакционерната великобугарска буржоазија и беше спремна на секакво пре-

давство и злочин спрема својот народ. А еден помал дел од македонската буржоазија и интелегенција се приспособуваше и ѝ служеше на великосрпската, односно на великогрчката буржоазија.

Од друга страна, револуционерното движење на работничката класа и другите демократски сили беше уште слабо и неразвиено, без своја доволно силна и доволно револуционерна водечка сила. Комунистичките партии подоцна дојдоа на свет. А и тие мораа да ја минат „детската болест“. Во првото време тие — а некои и сега — беа под силно влијание на национализмите во своите земји, на секташтвото, на сфаќањата за чисто класна борба и на опортунизмот.

Меѓутоа, колку повеќе македонската водечка буржоазија стануваше анационална, врховистичка и слуга на буржоазиите под кои беше Македонија, колку повеќе националното угнетување и експлоатацијата над македонскиот народ стануваше потешка и побезобирна од страна на водечките реакционерни буржоазии на Србија, Бугарија и Грција, и колку повеќе растеше работничкото движење и неговата револуционерна свест на Балканот и во Македонија, толку побрзо созреваше сознанието кај македонскиот народ дека во новите услови, особено по Првата светска војна, по подеббата на Македонија, и по победата на октомвриската револуција, тој ќе може да ја извојува својата национална и социјална слобода и обединување, единствено и само со сопствена вооружена борба под раководство на својата работничка класа на чело со своите комунисти и во сојуз и заедничка борба со работничките класи и широките народни маси на Југославија, Бугарија, Грција и Албанија под раководство на Комунистичките партии и демократски сили во овие земји и со ослонец на Советски сојуз и на демократските сили во светот.

Практиката потврди дека ваквото определување на македонскиот народ на внатрешен план беше историски оправдано и имаше решавачко значење во борбата за неговото национално и социјално ослободување.

Определбата на меѓународен план

Втората светска војна, особено по нападот на Советскиот Сојуз од страна на фашистичка Германија, го подели скоро целиот свет на два спротивни фронта, на два спротивставени воени лагери: на фашистички на чело со оската Берлин-Рим-Токио, и на ослободителен на чело со сојузниците-Советскиот Сојуз, Англија и Америка.

На страната на фашистичкиот лагер се определија главно оние држави што беа поразени во Првата светска војна и оние што беа недоволни од Версајската поделба на светот, како и оние држави и реакција кои се плашеа од Советскиот Сојуз и од победата на комунизмот во своите земји.

На страната на ослободителната војна се определија сите окупирани земји и сите народи чија независност беше загрозе-на од фашистичките агресори, колонијалните земји и сите дру-ги народи што се бореа за својата национална и социјална сло-бода, како и работничкиот и целиот демократски и антифашист-ички свет.

При ваквата нова положба на меѓународните односи, пред македонскиот народ се постави прашање од судбинско значе-ње: по кој пат да тргне што ќе може да го доведе до неговото национално и социјално ослободување и обединување. Каде е неговото вистинско место? За кој фронт да се определи: дали на страната на империјалистичкиот фашизам и новите господари — окупаторите, или на страната на сојузниците, односно на страната на ослободителната војна и антифашистичките сили? Логично беше да се определи на страната на оние сили што го рушеа Версајскиот свет, кој ја распарча Македонија на четири делови. Но, тоа само привидно изгледаше така, зашто Хитлер, фашизмот, не го рушеше Версајскиот мир за да воспостави по-праведен свет, свет на национална слобода, независност и рамно-правност на сите народи, свет на мир и слободен демократски напредок и развиток на човештвото, туку тој, го рушеше Версај-скиот договор за нова поделба на светот, за фашистичко и нај-реакционерно владеење, што значеше стагнација и враќање ис-торијата на човештвото назад.

Со положбата која настапи по поделбата на Македонија, македонското национално прашање доби сосема дуго значење. Под Турција цела Македонија беше во една иста држава и пра-шањето на нејзиното ослободување беше прашање кое може-ше да го реши, главно и евентуално, една буржоаско-демо-кратска револуција во сама Турција, без да се навлегува во суштината на меѓународниот систем. Развитиокот пак по Балкан-ските и по Првата светска војна битно ја измени таквата полож-ба. Македонското прашање сега не беше повеќе само внатрешно прашање на една држава, туку тоа стана составен дел, составна алка на империјалистичкиот синџир во Европа и на Балканот. Со Версајскиот мир Македонија беше поделена меѓу четири балкански држави. Проблемот на нејзиното национално ослобо-дување и обединување сега цврсто се сврза со целокупниот им-

перијалистички систем и стана од него наполно зависен. И само во услови на слабеење и распаѓање на тој систем и на секој друг вид на хегемонија, се создаваа услови Македонија да може да го извојува своето право на самоопределување и обединување, односно да може сама да ја решава својата судбина без било кое и без било чие „покровителство“.

Во новонастанатите меѓународни односи македонското национално прашање не можеше да се решава ни во Југославија, ни во Грција, ни во Бугарија изолирано, само за себе, независно од меѓународните и балкански односи. Во положбата кога Македонија се најде во канците на империјализмот, македонското национално и социјално прашање можеше и мораше да се решава во зависност од општата констеалција на револуционерните и реакционерните сили, од односот на антифашистичките и фашистичките, на ослободителните и завојувачките сили. Ваквата положба мораше да го сврзе македонскиот народ во природен сојузник со сите напредни и револуционерни сили кои се бореа против империјализмот и угнетувањето во Европа и на Балканот.

И покрај тоа што ослободувањето и обединувањето на Македонија ѝ на сите Македонци, мораше да ни биде постојана цел и грижа од која никогаш не можеме да се откажеме, нашата национална борба моравме да ја водиме и во склад со најслободарските и племенити стремежи на човештвото — за мир и демократија, за самоопределување и независност, за зближување и братство, за рамноправност и социјализам, за еднаквост на народите и луѓето, односно националната борба на нашиот народ мораше да се усклади и да се сврзе со борбата на антиимперијалистичките антифашистичките и револуционерно-демократски сили, како на внатрешен така на меѓународен план — со борбата за социјализам.

Ако македонското национално прашање го решававме на било кој друг начин, што би бил спротивен на овие стремежи. тогаш сосема сигурно и без секакво сомневање, македонскиот народ ќе беше фрлен во нова, можеби и во безизлезна национална несреќа и катастрофа.

Значи, националното прашање на македонскиот народ по Балканските, односно по Првата светска војна, неминовно мораше да се решава истовремено со неговото социјално ослободување, и да се поврзе со борбата за демократија и социјализам во земјите под кои Македонија беше. Ова не значи дека националното прашање, во новите услови, не може да се решава никаде повеќе во светот на друг начин. Напротив, многу народи, особено во Африка, ја извојуваа својата слобода сосема на друг начин и по

друг пат. Навистина, тие можеа да го постигнат тоа само со својата борба против империјализмот и со неговото слабење и распаѓање, по пат на една специфична антиимперијалистичка револуција. На кој начин и по кој пат ќе се ослободи и конституира оваа или онаа нација зависи, пред сè, од општите меѓународни односи, од историските и конкретните услови во дадената земја и од развитокот на продуктивните сили и опсегот на општествената поделба на трудот.

Значи, определбата на македонскиот народ и на меѓународен план — која значеше да се биде или не биде — ја оправда својата правилност.

Определбата на балкански план

По Балканската и Првата светска војна Македонија беше, како што е познато, поделена меѓу: Србија, односно Кралството на СХС, Грција, Бугарија и Албанија. Оваа поделба беше, во поновата историја, најголема несреќа за македонскиот народ. Националната катастрофа особено ја правеше тешка бидејќи мала Македонија беше на такви мали делови поделена и толку распарчена, што тоа го разбиваше територијалниот, економскиот и културниот интегритет како и органската поврзаност на нашата нација — општествената поделба на трудот. Тоа ги разбиваше сите оние битни елементи кои всушност еден народ и го прават нација, и целосно ја стави Македонија во канците на империјализмот. А сè тоа, се разбира, ја правеше национално-ослободителната борба на македонскиот народ многу тешка, компликувана, заплеткана и зависна како заради интересот на големите империјалистички сили на балканскиот простор и великодржавните претензии на Бугарија, Србија, Грција и Албанија, така и заради класниот интерес и класните спротивности во секоја од овие земји.

Ако Македонија останеше под Турција, или ако целата заедно со својот национален центар Солун потпаднеше само под една балканска држава, тогаш и во такви услови, единството и моќта на македонската нација ќе беше многу поголема, прашањето на Македонија нема да беше интернационализирано, ќе имаше помалку непријатели, а со тоа се разбира и борбата на нашиот народ за национално и социјално ослободување ќе беше многу поединствена, посилна, поефикасна, полесна и поостварлива. Но за историјата нема никаво значење „ако“ беше, туку како беше.

Од друга страна пак — гледано дијалектички — борбата на македонскиот народ против балканските реакционерни држави и национализми мораше уште повеќе да ја подигне и зајакне неговата национална свест и да го доведе нашиот народ до сознание за неговото правилно политичко, идејно и просторно оп-

ределување, како на внатрешен така и на балкански и меѓународен план.

Но версајската поделба на Македонија беше стварност и таа беше голема несреќа не само за македонскиот, туку и за другите балкански народи. Зашто со тоа Балканот стана „опасно буре на барут“ чија содржина претставуваше раздор и постојана опасност за балканските народи, а која и до денеска уште не е наполно отстранета. И таква опасност, во еден или друг вид, во помала или во поголема мера, ќе постои се додека на Македонците од другите делови на Македонија не им се признае правото на самоопределување и сами да ја решат својата судбина, сè додека балканските држави не го решат прашањето на националните малцинства во своите земји, сè додека не се надминат балканските национализми и не завладее кај балканските народи дух на заемна доверба и почитување, дух на национална рамноправност и независност, дух на економско, политичко и културно зближување, дух на рамноправно заедништво засновано на заеднички интереси и цели.

Како беше поделена Македонија по Првата светска војна?

Сојузниците на победниците во Првата светска војна — Грција и Кралството на СХС — добија најголеми делови на Македонија, економски и стратешки најзначајни. Бугарија како поразена во војната доби помал дел, а Албанија мораше да се задоволи само со симболичен дел. Но, сите тие беа, се разбира, незадоволни, без разлика колкаво беше: големо или мало парче што го добија од „македонската погача“, зашто секоја од нив сметаше дека било поради „заслуги“ во војната, било поради „природно право“ над Македонија, треба да добие најголемо парче или целата „погача“. Тоа е впрочем наполно логично зашто аспирациите на освојувачите над Македонија, на новопечените балкански империјалисти, никогаш немаа крај.

Поделбата на Македонија по Првата светска војна, не само што не значеше мир и рамнотежа на Балканот, како што тоа сакаа да го прикажат големите западни сили, туку тоа уште повеќе ги заостри империјалистичките спротивности на големите сили на Балканот и освојувачките претензии и апетити на балканските држави, а за балканските народи пак, тоа значеше потенцијална опасност од нови судири и нови војни.

Империјалистичките спротивности и различниот интереси кои беа толку многу преплетени и заострени на Балканот, како меѓу големите сили така и меѓу балканските држави, создадоа крајна недоверба, омраза и постојана воена напнатост во односите меѓу балканските држави. Револуционерната, пак, бура кај балканските широки народни маси — предводени од своите работнички класи — која се повеќе растеше особено по Октомвриската револуција, создаваше страв кај владеечките балкански буржоазии до лудило. Поради овие два фактори ни една

буржоазија на Балканот не можеше со сопствени сили да ги сочува своите позиции ни на балканскиот простор ни во својата земја. Затоа тие беа присилени да се сврзат цврсто и да се потпрат добро на една или повеќе од големите сили, а цената за тоа беше, се разбира, независноста на своите земји. Така на пример, по Првата светска војна бивша Југославија, во прво време, беше сврзана со Франција, Грција со Англија, а Бугарија сè повеќе се сврзуваше со Германија.

Буржоазијата, која во преодната етапа од феудално во капиталистичко општество беше напредна и водечка револуционерна сила во формирањето и интегрирањето на нациите, и која тогаш го водеше човештвото во сеопшт напредок и прогрес, во етапата пак кога капитализмот стана реакционерен и прераснуваше во империјалистички стадиум, тогаш таа, поради нерамномерниот развиток на народите и поради класните спротивности што ги создаваше самата природа на капитализмот, стана реакционерна, анационална и контрареволуционерна. Балканските водечки буржоазии, особено бугарската, српската и грчката, кои имаа завојувачки претензии над Македонија, не само што не ја помагаа борбата на македонскиот народ против турското ропство, туку тие станаа главна и непосредна опасност за националното и социјално ослободување на нашиот народ. Тие станаа кочница на слободата и развитокот и на своите народи, кочница на прогресот на Балканот воопшто, кочница на пријателството и зближувањето на балканските народи.

Искуството од пропагандите на великогрчкиот, великобугарскиот и великосрпскиот национализам во Македонија и нивната денационализаторска политика над македонскиот народ, особено практиката што ја потврди Илинденското востание — кога македонскиот народ во борбата против полуфеудална и апсолутистичка Турција остана осамен, без ничија значителна помош како на меѓународен така и на балкански план, освен помошта на одделни балкански револуционери, и кога државите на балканските реакционерни и хегемонистички буржоазии, особено и во прв ред бугарската, презедоа сè од себе за да ја минираат и оневозможат победата на национално ослободителната борба и буржоаско-демократската револуција на македонскиот народ и народностите — доволно јасно и недвосмислено покажаа дека македонскиот народ во лицето на балканските реакционерни буржоазии не само што не можеше да има свои сојузници, туку тие станаа главна и директна опасност, најголеми непријатели на неговото национално и социјално ослободување. А Балканските и Првата светска војна тоа уште еднаш го потврдија неопозиво.

Иако против Турција во Првата балканска војна на страната на српската, бугарската и грчката војска односно на страната на сојузниците се бореа и околу сто илјади Македонци,

доброволци, — место ветуваната национална слобода и автономија, македонскиот народ падна под ново тројно ропство и беше поробен и распарчен од своите „ослободители“.³⁾

Македонија ги дочека Балканската и Првата светска војна недоволно подготвена, неорганизирана, без своја доволно силна, доволно единствена и самостојна, и доволно револуционерна водечка сила, и без свои сојузници. Затоа Македонците и можеа да бидат излагани од своите „ослободители“ во Првата балканска војна и за тоа во Втората балканска и особено во Првата светска војна, тие, мобилизирани во грчката, бугарската и српската буржоаска војска беа принудени дури да водат војна против самите себе. да пукаат едни против други; тие беа присилени да се борат за поделба и распарчување на својата сопствена земја и за ново потрагично ропство — каква иронија на историјата!

При ваквите балкански односи — присуството на силен и различен интерес на големите европски сили, освојувачките планови на владеачките балкански буржоазии над Македонија, особено провокаторската, разбивачка и макијавелистичката улога на Бугарија; новата положба на сега веќе распарчената Македонија; предавничката и анационална улога на водечката македонска буржоазија и нејзината политика на приспособување кон буржоазиите на водечките нации — македонскиот народ мораше да ја преиспита својата национална стратегија и на балкански план, Имено, тој сега — ставајќи сè под раководство на својата работничка класа на чело со своите комунисти — мораше да најде такви свои сојузници со кои своето пријателство ќе го гради на рамноправни односи и на заеднички интереси и цели, односно тој мораше сега својата национална борба да ја сврзе со борбата на оние револуционерни сили на Балканот, на кои меѓународниот империјализам и реакционерните буржоазии и национализми во нивните земји, им беа исто така главен непријател; и, кои беа спремни против сите нив да се борат бескомпромисно. Таква револуционерна сила на балканскиот простор претставуваа единствено и само широките народни и демократски маси раководени од работничката класа на чело со работничките движења, односно, Комунистичките и Работничките партии.

*

* *

Од ова што е досега овде речено, макар што бегло, доволно е јасно да се види дека при решавање на националното пра-

³⁾ „Меморандум на Македонците до владите и општественото мнение на сојузничките балкански држави“ испратен на 7 јуни 1913 година. Види кн. „Околу прашањето на македонското национално малцинство во Грција“. Лазо Мојсов, изд. ИНИ, Скопје 1954 година, стр. 242.

шање на Македонија, односно при донесувањето одлука за определување на било кој дел на македонскиот народ на внатрешен, меѓународен, и балкански план, раководните сили од сите делови на Македонија мораа да тргнат, пред сè, од три основни принципи: од интересот на работничката класа, односно на македонскиот народ и на народностите во Македонија и тоа во сите негови делови; од интересот на Народноослободителната војна и Револуцијата на Балканот; и од интересот на ослободителната борба воопшто и победата на сојузниците. Притоа, мораше да се води сметка за постојаната стварност и тоа: за распарченоста на Македонија, како за онаа што ја извршија фашистичките окупатори, и особено така за онаа, што ја извршија западните сили со Версајскиот договор, а кои во Втората светска војна беа наши сојузници; за ставот на Советскиот Сојуз; за односот и ставовите на Комунистичките партии и на другите демократски и антифашистички сили на Југославија, Бугарија и Грција кон националното прашање на македонскиот народ; и, за општите и конкретните, објективни и субјективни услови во секој дел на Македонија поодделно, зашто и покрај разликите на условите, средствата и начинот на борбата во одделните делови на нашиот народ, македонското прашање беше единствено и неделиво — проблем на распарчена и неослободена нација, која токму затоа длабоко задираше, било индиректно или директно, во сите домени на меѓународните и балкански односи.

Но земјите под кои беше Македонија, односно Македонците од сите делови, не беа во иста положба и немаа исти услови ни пред ни во Втората светска војна. Комунистичките партии и револуционерните движења на широките народни маси во овие земји не се развиваа под исти објективни и субјективни услови. Во Втората светска војна пак, тие не се најдоа во иста конкретна положба, и немаа исти револуционерни сознанија, способности, оценки и ставови како во однос на начинот и целите на борбата против фашистичките окупатори и своите предавнички буржоазии и национализми, така и во однос на националното прашање на македонскиот народ.

Значи, и покрај тоа што крајната цел на сите делови на Македонија и на сите Македонци им беше иста; национално и социјално ослободување и обединување; иако општите историски услови на цела Македонија беа исти; проблем на распарчена и национално и социјално неослободена нација; и макар што главниот и општиот непријател на сите делови на Македонија им беше ист: фашистичкиот империјализам, односно германските, италијанските и бугарските окупатори и балкански национализми, — конкретните објективни и субјективни услови во секој дел беа различни и затоа конкретната борба, тактиката значи нужно мораше да биде различна.

Судбоносна определба

Најсудбоносно, и од историско значење беше за целиот македонски народ политиката на македонските комунисти во Југославија, односно определбата на македонскиот народ од Вардарскиот дел во Втората светска војна — за заедничка борба и заеднички живот со народите и народностите на Југославија, т.е. сврзувањето судбината на Македонскиот народ на рамноправни национални и социјалистички демократски односи, со судбината на народите и народностите на Југославија.

Порано, кога Македонија беше под Турција, Солун беше центар на Македонија и на националното движење на македонскиот народ. По поделбата пак, на Македонија и насилното масовно иселување на Македонците од егејскиот дел и неговото колонизирање со Грци и други немакедонски националности — **Вардарска Македонија стана основен дел, односно стана матица, или како би се рекло војнички, таа беше главнина на цела Македонија.** Ваквата нејзина улога произлегуваше од повеќе фактори: Македонците во овој дел на Македонија беа најбројни и најкомпактни; работничката класа и интелгенцијата на македонскиот народ овде беа релативно најразвиени; во Вардарска Македонија, уште со формирањето на КПЈ, постоеше комунистичка организација во рамките на КПЈ, која беше рамноправна со партиските организации на другите народи на Југославија. Оваа партиска комунистичка организација имаше-како организационо, по својата територијална поставеност така и по својот основен состав — македонски национален карактер без разлика што во тоа време КПЈ немаше правилен став по националното прашање во Југославија. Партиската организација на Македонија во состав на КПЈ и покрај своите слабости и талкања — борејќи се 25 години пред војната против хегемонистичка и експлоататорска Југославија, против пропагандата и антимакедонското дејствување на великобугарската буржоазија во Македонија, и борејќи се бескомпромисно против делот на својата анационална, колаборационистичка и предателска буржоазија-се поцврсто и се пошироко се поврзуваше со работничката класа и со широките народни слоеви, и стекнуваше се поголема доверба кај македонскиот народ и народностите. Партиската организација во Вардарска Македонија спроти војната, иако релативно малубројна, ја покриваше скоро целата територија и беше не само единствена национална организирана сила туку беше и единствено способна сила која можеше да го води македонскиот народ и народностите во борбата за национално и социјално ослободување, и во Втората светска војна да ги дигне на востание и со социјалистичка револуција против фашистичките окупатори и домашните предавници.

Во Комунистичката партија на Југославија, почнувајќи од 1924 година, се повеќе преовладуваше сознанието дека борбата за решавање националното прашање во Југославија е од приоритетно значење и тоа не само за надминување на постојаните национални судири и за зачувување на единството на Југославија и нејзината независност, туку и за поврзување класната борба на работничката класа со широките народни слоеви во цела Југославија. А со доаѓањето на чело на КПЈ 1937 година на другарот Тито, националното прашање во Југославија беше уште појасно и поцелосно согледано и тоа не само теоретски и начелно туку тоа првпат почна да се спроведува доследно и во практиката. Особено формирањето на национални Комунистички партии на Словенија и Хрватска и подготовките за формирање на Комунистичка партија на Македонија, значеше не само пресвртница во сфаќањата на југословенските комунисти по националното прашање и јасна ориентација во кој правец и на кој начин може и треба да се решава националното прашање во Југославија, туку тоа имаше решавачко значење и за поврзување борбата за социјализам со националноослободителната борба, што беше битен услов и гаранција за победата на социјалистичката револуција во Југославија.

Значи КПЈ од како еднаш му го призна правото на македонскиот народ на самоопределување до отцепување, беше единствената на Балканот која не го менуваше ставот и која остана до крај доследна, за разлика од КП на Грција и од КП на Бугарија.

И на крајот, македонскиот народ во лицето на работничката класа и на народите и народностите на Југославија под раководство на КПЈ на чело со другарот Тито имаше такви свои сојузници кои во Втората светска војна се бореа не само за изгонување на окупаторите од земјата, туку се бореа бескомпромисно и против враќањето на стара буржоаска и хегемонистичка Југославија, за ново социјалистичко општество во кое сите народи и народности ќе бидат рамноправни и секој ќе може слободно да ја развива својата национална афирмација и својата социјалистичка изградба.

Ваквата матична улога на вардарскиот дел на Македонија беше недоволно сфатена од раководството на македонските комунисти, особено не меѓу двете војни и во првото време на окупацијата.

Но, Социјалистичка Република Македонија во рамките на Федеративна Социјалистичка Самоуправна Југославија не е дело само на Македонците од вардарско, туку таа е дело и на Македонците од Егејско, Пиринско и од Албанија — на сите Македонци. Ова е не само во однос на историскиот континуитет на националноослободителната борба што ја водеше во минатото целиот македонски народ, и не само во однос на нивната борба, секој на својот терен против општиот и конкретниот непријател,

туку и во нивниот директен придонес со непосредна помош и директно учество, дури со оружје в раце во борбата за создавање на македонската држава — Социјалистичка Република Македонија.

Како што е познато ЦК на БРП (К), користејќи ја бугарската окупација над Македонија, и отсутноста на врските на ПК на КПЈ за македонија со ЦК на КПЈ, наклонетоста и согласноста на некои членови на Коминтерната, и користејќи го своето влијание над секретарот на КП на Македонија, Методија Шаторов, кој порано долго време беше во раководниот кадар на БРП, во мај 1941 година ја приклучи партиската организација од вардарскиот дел на Македонија во состав на БРП и ја стави под своја полна политичка и организациона доминација⁴⁾. Овој чин на раководството на БРП, се разбира, немаше ни формален ни наивен карактер нити значеше „братска помош“ како што тоа го објаснуваше ЦК на БРП. Впрочем, каква национална катастрофа ќе го снајдеше нашиот народ ако состојбата останеше таква, односно ако партиската организација во вардарскиот дел останеше, заради некоја „практична целисходност“, во состав и под доминација на БРП — најдобро говори денешниот однос на Социјалистичка Бугарија спрема Македонците од Пиринска Македонија и спрема македонскиот народ воопшто.

Меѓутоа одлучната интервенција на другарот Тито 1941 година до Коминтерната, определбата и борбата на македонските комунисти за линијата на КПЈ, за курсот на општонародно востание и револуција во Југославија и Македонија беа, во историјата на македонскиот народ, оној судбоносен потег кој го означил крајот на вековното робство на најголемиот дел на македонскиот народ. Тоа беше оној историски чин кој доведе, по вековната борба, до конституирањето на македонската држава, кој доведе до раѓањето на Социјалистичка Република Македонија.

Формирање на Нов ПК и повторно мешање на БРП

Делегатот на ЦК на КПЈ Драган Павловиќ во септември 1941 година, по суспензијата на Шарловото раководство, назначил Нов ПК на КПЈ за Македонија, поставил политички и организационен секретар и еден член одговорен по воена линија, и формира Покраински штаб. (до формирањето на покраинскиот штаб при ПК постоеше воена комисија) Новиот ПК на КПЈ за Македонија и Покраинскиот штаб цврсто и одлучно застапа на курсот на КПЈ, на курсот за востание и веднаш по своето формирање, интензивно пристапила на организирање вооружена борба во сите краишта од вардарскиот дел на Македонија. Тие донесоа од-

⁴⁾ Види поопширно „Востанието 1941 во Македонија“ од Цв. Узуноски, Гласник бр. 1 од 1975 г., изд. ИНИ, Скопје.

лука до единаесетти октомври да се формираат осум до десет партизански одреди со околу 300-400 борци. Но оваа одлука — поради многу кусо време (околу месец дена) и заради тоа што немавме уште изградено соодветна организација и тактика за водење на партизанската борба спрема специфичните услови на вардарскиот дел на Македонија — не успеавме да ја реализираме. Покрај Скопскиот и Прилепскиот одред кои беа порано формирани се формираа само уште два одреда во Куманово.

Овој план — формирање осум до десет партизански одреди ќе можеше во 1941 година да се реализира и веројатно во оваа година ќе можеше да се формираат и поголеми партизански единици, ако во тоа време постоеше правилна тактичка и организациона ориентација и ако во Бирото на новиот ПК не заседнеше опортунизмот. Односно ако ПК и Покраинскиот штаб пред единаесетти или барем по единаесетти октомври се преместеа во Западна или во Егејска Македонија и таму на терен формираа свој центар од каде ќе можеа по слободно да раководат со востанието (и без постојани апсења и загуби на членови на ПК и на Покраинскиот штаб) и од каде ќе можеа непосредно да раководат со уште неискусните партизански единици. И, ако уште тогаш се формираа партизански центри и бази во Кичевско, Дебарца, Преспа, во Мегленско, Кукушко (Круша планина), Козјачко (Кумановско) и на други места кадешто постојеа услови и кадешто ќе можеше да се формираат и оспособуваат нови партизански единици, оттаму ќе можеше да се дејствува и да се водат успешни партизански акции и воени операции на територијата во сите делови на Македонија. А да не говориме какви резултати можеше да се постигнат во 1942 година ако ваква ориентација се спроведуваше уште 1941 година.

Раководењето со востанието односно со партизанската војна од окупираните градови постојано доведуваше до паѓање во рацете на непријателот на голем број раководен кадар кој често ги разбиваше партиските, воените, скоевските и другите раководни органи, што му нанесуваше огромна штета на востанието, а понекогаш и ненадоместива. Долго време беше потребно за повторно обновување и консолидирање на разбиените раководства.

Само во 1942 година, кога со востанието уште се раководеше од окупираните градови, од Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија само, во рацете на окупаторите паднаа 14 членови од кои 5 беа осудени на временски казни или интернирани а 9 беа убиени во затворите или паднаа во судир со непријателот. А додека по излегувањето на раководството на терен 1943 година па се до ослободувањето само еден член на ЦК на КПМ беше убиен во судир со бугарската полиција и тоа во окупирано Скопје.

Значењето на ставот за раководење на востанието од терен и создавање на слободни територии не се состоеше само во сочу-

вувањето на кадарот туку неговата суштина беше во основната ориентација на КПЈ и другарот Тито — водење Народноослободителна војна и револуција против окупаторите. А водење на војна и револуција од градовите во условите на фашистичката окупација беше невозможно и погубно.

Но, борбеното искуство низ борба се стекнува. Само тоа понекогаш може скапо да се плати, особено ако на време не се согледаат причините.

Покраинскиот комитет и Покраинскиот штаб на Македонија одлучија одредите на единаесетти октомври да почнат со поголеми акции и напади против окупаторите. И, нема никакво сомневање дека единаесетти октомври, односно херојскиот напад на Прилепскиот партизански одред на град Прилеп (трет град по големина во вардарскиот дел на Македонија и едно од најчувствителните места за окупаторите) и, херојската борба и жртвите на кумановските партизани, што паднаа на четиринаесетти и седумнаесетти октомври стоечки во нерамниот бој со бугарскиот окупатор, претставуваа многу повеќе отколку прва востаничка пушка. Единаесетти октомври е израз на квалитетна пресвртница во развитокот на востанието во Македонија и ќе остане како таков трајно во историјата на Македонскиот народ како еден од најсветлите дни.

Формирањето на Скопскиот одред во август, на Прилепскиот или чета во септември и на Кумановските одреди или чети, се едно, во октомври 1941 година не значеше, само просто формирање на партизански одреди, на поголеми партизанско-диверзантски единици, туку тоа значеше квалитетна промена. Тоа значеше преминување на востанието од курсот на политички и диверзантски акции на курс водење на партизанска борба. Основниот курс и главната задача на партизанските одреди на Македонија како и на цела Југославија, уште од почетокот, беше курс на водење војна а не курс на диверзантски акции. Тоа значеше отворање на својот фронт и водење на војна и револуција против окупаторите и домашните квислинзи и предавници. Тоа значеше прифаќање и во практика спроведување ставовите на КПЈ и пораките на другарот Тито што беа донесени уште во април од самата окупација, како и Прогласите на КПЈ од 22 јуни и од 4 јули 1941 година — за општонародно востание.

По единаесетти октомври кај некои членови од Бирото на Новиот ПК — како последица на масовните репресалии и на десеткувањата на некои партиски организации што ги презеде бугарскиот окупатор по нападот на Прилеп и по борбата на кумановските партизански одреди со бугарската војска и полицијата и нивните загуби — се појави, како што тоа често бидува во кризни ситуации, сомнение околу тоа има или нема услови за водење на вооружена борба, односно за водење на Народноослободителното востание во Македонија.

На крајот на октомври (а можеби на први или втори ноември) 1941 година Покраинскиот штаб на Македонија одржа состанок на кој се разгледуваше прашањето на Скопскиот и Прилепскиот партизански одред, односно нивниот проблем во врска со зимата. На овој состанок еден член на Покраинскиот штаб првпат беше го изнел својот став дека во Македонија уште нема услови за вооружена борба. Всушност, во дискусијата на овој состанок произлегоа три предлози. Едниот предлог беше да се формираат два одреда и да се формираат диверзантски групи. Овој предлог се образлагаше со тоа дека единаесетти октомври покажал оти во Македонија сè уште нема услови за водење на вооружена борба, зашто наместо осум до десет одреди (300-400 партизани) колку беше планирано да се формираат до единаесетти октомври двај се формираа само два одреда. А и случајот со Кумановските одреди како и положбата на Скопскиот и Прилепскиот одред тоа го потврдиле. И сосема логично, од ваквата оценка произлезе заклучокот дека Покраинскиот комитет направил кардинална грешка оти формирал партизански одреди пред за тоа прво да се оспособат партиските организации и извршат целосни подготовки. Овој предлог не беше прифатен и беше отфрлен од сите членови на Покраинскиот штаб, освен од предлагачот. Вториот предлог беше Скопскиот одред да се префрли на Велешки или Прилепски терен и таму преку зимата да дејствува. А Прилепскиот најдобро ќе биде да остане на прилепски терен. Овој предлог тргнуваше од тоа дека на овие терени ќе може да се организира зимскиот престој на Скопскиот и Прилепскиот партизански одред со оглед на тоа дека таму се јаки партиските организации. И третиот предлог беше двата одреда, и Скопскиот и Прилепскиот, да се префрлат во Западна Македонија под Италијанска окупација. Таму да организираат свои бази, но на таа територија преку зимата да не вршат акции туку да вршат на територијата под бугарска окупација а по акциите пак да се враќаат во своите бази на територијата под италијанска окупација. Овој предлог тргнуваше од тоа дека и Скопскиот и Прилепскиот одред тешко ќе можат зимата да се одржат компактни на теренот под бугарска окупација.

Во врска со овој проблем Страшо Пинџур дүри и во својата изјава од август 1942 година пишува: „Постои тенденција да се групираат одредите на едно место и се одеше да биде остварена: кога С(копскиот) одред уште пред да се растури требаше да биде пратен при П(прилепскиот) одр(ед). Сето това представува една груба грешка која е водела на кај ликвидирањето макар и времено, на партизаните на П(рилепскиот) одр(ед). Од друга страна, не се најде могуќност да се реорганизација партизан-

ските снаги останат на својот терен, разделени по мали групи, па делимично преформирани и во диверзантски групи“*)

Со оглед на тоа дека на овој состанок не се дојде до заеднички став туку предлагачите останаа при своите ставови, беше предложено ова прашање да се изнесе пред Покраинскиот комитет и тој да донесе дефинитивен став.

Сосема е логично што Покраинскиот штаб на време бараше решение за проблемот на партизанските одреди во зимата⁵⁾. Меѓутоа грешката беше во тоа што не се прифати третиот предлог кој, како што покажа подоцна и практиката, единствено одговараше на тогашните наши услови, и особено штетата беше во тоа што предлогот за расформирање на партизанските одреди и ставот дека во Македонија уште нема услови за востание сè повеќе преовладуваше во Бирото на новиот Покраински комитет, и ста-на негов официјален став. По одлука на ПК Скопскиот одред беше расформиран во првата половина на ноември а Прилепскиот во декември 1941 година. По овој состанок Покраинскиот штаб не се состана до февруари 1942 година кога беше тој реорганизиран и повторно активиран.

Опортунизмот и колебањата во Бирото на новиот ПК, сами за себе, беа безначајни зашто се однесуваше само за три осамени члена на Бирото на ПК и сосема сигурно е дека ова колебање брзо ќе беше пребродено внатре во рамките на самиот Покраински комитет и, се разбира без некои последици по развитокот на Народноослободителното востание на Македонија, ако Централниот Комитет на Бугарската Работничка Партија (к) повторно и директно не се вмешаше во работата на партиската организација од вардарскиот дел на Македонија. Со повторното мешање на раководството на БРП преку својот делегат при ПК на КПЈ за Македонија — Бојан Б’лгаранов, особено по паѓањето во затвор на еден член и по исклучувањето подоцна на два члена од Бирото на ПК, кои цврсто стојеа на линијата за вооружено востание во Македонија — во Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија, особено кај политичкиот секретар сè повеќе преовладуваше опортунизмот, односно сè повеќе тој паѓаше под влијание на политиката на Бугарската работничка партија.

*) Документ 44, стр. 272 „Извори за ослободителната војна и револуција во Македонија 1941 — 1945, Том 1. кн. прва, изд. Институт за национална историја, Скопје март 1968.

5) И пред раководството на Словенија се постави проблемот за одржување на партизанските единици во зимата 1941—1942 година. Околу 200 партизани, организирани во соодветни единици, беа сместени во сама Љубљана, а на пролетта излегоа пак на терен.

Види „ЧЕТИРИЕСЕТ ГОДИНИ“ 1941—1945; кн. V; с. 651—654, Стане Семик — Дакиќ; изд. „Култура“ Скопје, 1962 година.

Имено, по препорака на Коминтерната од август 1941 година и според писмото на БРП до ЦК на КПЈ од октомври 1941 година, а во врска со одлуката на Коминтерната за враќање на партиската организација на Македонија во состав на КПЈ, Бугарската Работничка Партија и КП на Југославија требаше да испратат по еден свој полномошник при ПК на КПЈ за Македонија заради координирање работата меѓу двете партии по македонското прашање⁶⁾.

Во врска со оваа препорака на Коминтерната, раководството на БРП се погрижи веднаш да испрати свој емисар и според некои индикации тој, полномошник на ЦК на БРП — Бојан Б'лгаранов, стигнал во Скопје во втората половина на октомври 1941 година, а кон крајот на октомври се поврзал со ПК на КПЈ за Македонија. Во прво време Бојан Б'лгаранов врската ја одржуваше исклучиво со Бане Андреев, а подоцна ја проширија уште со некои членови од Бирото на ПК. Б'лгаранов преку нив се обидуваше и настојуваше ставовите на Бугарската Работничка партија да ги спроведе на терен во партиските организации на Македонија. Останатите членови на Бирото на Новиот Покраински комитет и на Покраинскиот штаб не беа известени за постоењето и делувањето на делегатот на ЦК на БРП при ПК на Македонија.

До Јануарското советување на ПК КПЈ за Македонија (7 јануари 1942 година) борбата за и против востание во Македонија се водеше главно внатре во ПК, а по Јануарското советување оваа борба се водеше сè повеќе отворено. Имено, Јануарското советување значеше во исто време и кулминација и крај на опортунистичката, односно на бугарската линија во Бирото на Новиот ПК на КПЈ за Македонија. Ова советување беше иницирано во Софија од ЦК БРП. Секретарот на ПК со делегатот на ЦК на БРП при ПК, Бојан Б'лгаранов, во декември 1941 година отидоа во Софија да реферираат за состојбата во партиската организација на Македонија од вардарскиот дел. И таму е, всушност, „сугерирано“ ПК да одржи советување на кое ќе се осуди и ќе му се зададе последен удар на курсот за општонародното востание во Македонија, и преку советувањето да се добие поддршка од партиските организации и на тој начин да се легализира курсот против Народноослободителното востание, односно да се устоличи политиката на БРП во Македонија. Целта на инспираторите на ова советување беше од една страна да се сопре Народноослободителното востание и водењето на партизанска војна против окупаторите, особено против бугарскиот, и од друга страна да се добие јак аргумент пред Коминтерната дека, ете

⁶⁾ Види документ бр. 4 и документ бр. 13 на с. 15 и 42. „ЗБОРНИК докумената о народноослободилачком рату југословенских народа“ Том VII, кн. I, Београд 1952 г.

партиската организација од Вардарска Македонија ја подржува и прифаќа линијата на БРП а не на КПЈ и дека на македонските комунисти повеќе им одговара да бидат во состав на БРП. Партизанските организации во Битоолски Прилепски и Тетовски округ а веројатно и другите не беа известени дека ќе се држи советување. Во директивата на ПК до овие партиски организации стоеше само тоа — испратете еден член на Месниот комитет на таа и таа јавка во Велес — и ништо повеќе. Значи советувањето беше режирано така што партиските организации да не знаат ни за кои прашања се повикуваат другарите, ни дека ќе се држи советување. На советувањето не беа повикани членовите на Пленумот ниту други раководни активисти.

Зошто советувањето од 7 јануари 1942 година значеше кулминација на опортунизмот и на великобугарската линија во Бирото на новиот Покраински комитет?

Прво, затоа што на ова советување беа божем како фракционери исклучени од Бирото на ПК два члена кои, како што беше погоре речено, цврсто и непоколебливо стоеја на линијата на КПЈ за општонародното востание во Македонија. Тоа значеше полна победа во Бирото на новиот ПК на онаа линија што беше против востанието. Сега бирото на ПК во својот состав беше „чист“, без поборници за вооружено востание. Второ, што по ова советување Бирото на Новиот ПК се осмели, спротивно на искажувањата и барањата на присутните „делегати“ на советувањето, да испрати материјал, како божем ставови на советувањето, до сите партиски организации во кој отворено ја осуди вооружената борба во Македонија од 1941 година нарекувајќи ја партиската организација „кљусе“ а партизанското движење „товар“⁷⁾.

Меѓутоа, Јануарското советување значеше во исто време и крај на опортунистичкиот курс во Бирото на новиот ПК во однос на востанието. Делегатите (ако може така да се наречат) се искажаа за засилување и забрзување на вооружената борба во Македонија спротивно на очекувањата на организаторите на советувањето. Тоа всушност значеше — иако не отворено, осуда на опортунистичката линија против востанието во Македонија. Второ, што членовите на Пленумот и другиот актив, по отворената осуда на востанието во Македонија содржана во документите на Бирото на новиот ПК испратени по советувањето до партиските организации, поведоа отворена и одлучна борба против опортунистичкиот курс и против политиката на ЦК на БРП во Бирото на новиот Покраински комитет на Македонија.

⁷⁾ Види документ бр. 17 на с. 92 — „Извори на Ослободителната војна и Револуција во Македонија 1941 — 1945“ Том I, изд. ИНИ Скопје, март 1968 година.

Во првата половина на февруари 1942 година во Прилеп стигнаа документите од ПК кои пред партиските организации се презентираа како божем ставови на Јануарското советување. Овие документи, не биле изнесени на советувањето и по нив не се дискутирало, ниту станало за тоа воопшто збор⁸⁾.

Опортунистичките ставови и колебања на секретарот и на некои членови во Бирото на новиот ПК во однос на вооружената борба и генералната линија на КПЈ беа познати уште од порано. Но не можеше да се поверува дека Бирото на ПК ќе се одлучи и на ваков крајно капитулантски чекор. Ставовите содржани во документите од советувањето беа деморализаторски, тие значеа убивање верата кај комунистите на Македонија во силата на својата Комунистичка партија, во силата на својот народ, тие ставови значеа отворена осуда на основната линија на КПЈ, осуда на курсот за востание, осуда на курсот за водење војна и револуција против окупаторите и домашните предавници. Во овие документи борбата на македонскиот народ и на народностите за национално и социјално ослободување се сведуваа на диверзантски, политички и економски акции, а тоа значеше не курс на создавање на своја војска и своја држава, не курс на победа над окупаторите и на револуцијата со сопствени сили туку курс на диверзантска помош на Источниот фронт и чекање слободата да ја донесе Црвената армија.

Имаше во овие документи и такви ставови во однос на карактерот на војната, кои создаваа голема збрка и забунa во партиските организации, како на пример: војната е империјалистичка и антисоветска, „Балканот ќе си го уредат балканските народи и ќе си направат братска заедница, како што си направија советските народи...“; или и такви апсурди каков што беше ставот дека македонскиот народ треба да се бори за „независност, леб и мир“ итн.

Во врска со овие материјали односно со документите што ги испрати Новиот ПК до партиските организации по Јануарското советување 1942 година, Страшо Пинџур во својата изјава од август 1942 година пишува:

„Погрешно е кога во окруж(ницата) од советов(ањето) се говори да . . . , слабата партиска организација, немајќи доволно упориште во народните маси беше лоша база за партизанскиот покрет а овој пак беше голем товар за неа.

⁸⁾ Во втората половина на ноември 1941 година секретарот на ПК Ване Андреев ми соопшти дека сум кооптиран во Пленумот на ПК и дека сум одреден за претставник на ПК, по партиска и воена линија, за Прилепски и Битолски округ. Седиштето ќе биде во Прилеп, а во Битола од време на време ќе вршам ревизија. Двапати месечно во Битола вршев партиска и воена ревизија и со Мирче Ацев се договаравме скоро за сите поважни мерки и акции што им ги предлагаме на Месните, односно на Окружните комитети во овие два округа — Битолски и Прилепски. На оваа должност останав до крајот на февруари 1942 година.

ПК и след советувањето си е останал при својата политичка несигурност. За тоа говорат след советувањето донесени ставови и директиви, како и издигнатите пароли кои јасно обележуваат одступање те на една те на друга страна од партијната линија“ и понатака Страшо Пинџур пишува: „Особено се осеќам одговорен што при пишувањето на партиски документ од советувањето не сум се потрудил да претходно со другарите ги пречистам појмовите по прашањата по кој се задржааме. Тој документ (мисли на документите испратени до партиските организации во врска со Јануарското советување од 1942—б.м.) чиј . . . со своите погрешни и многу магловити поставки, кога го читам и прелистувам сега, ми прилега како некој одамнешен писмен школски урок за кој, многу после неговото пишување, сум констатирал дека е празен и со многу дефекти. Денес ми е толку туѓа констатацијата да е бил и политички пораз. А тоа тогаш, ето, од непречистен појам во главата, се е излило преку перото во многу погрешно заклучение“.

Секој човек, повеќе или помалку, во едно или во друго греша. Тоа е во природата на луѓето. Грешевме, се разбира, и ние комунистите. Но, само оние револуционери, само оние борци кои беа безгранично предани на својот народ, на своите идеи, каков што беше Страшо Пинџур можеа да се издигнат знад себе и имаа смелост бескомпромисно да се соочат и изборат против своите грешки.

Во Прилеп во тоа време политички секретар на Окружниот и на Месниот комитет на КП беше Борко Темелковски. Со Борка до овој момент не бевме говореле за положбата на ПК ништо.. Меѓутоа во врска со овие документи тој ми поставуваше многу прашања. Јасно беше дека и тој е изненаден и огорчен од овие ставови на Бирото на ПК. А и другите другари од Окружниот и Месниот Комитет беа збунети и изненадени зашто ставовите во овие документи беа спротивни на нивната дотогашна работа и на ставовите на Прилепската и другите организации во Прилепскиот округ, во однос на вооружената борба. Се договоривме со Борка Темелковски да не се спроведуваат документите по партиските организации, јас да одам во Скопје и да разговарам со другарите. Од Прилеп прво заминав за Битола. Таму се состанавме со Мирче Ацев и Стеван Наумов. И кај другарите од Битола документите предизвикаа забуна и имале и тие многу забелешки и барале објаснување. И со Мирче и Наумов се договоривме да одам во Скопје и да ги запознаам другарите: со политичката, организационата и воената положба на партиските организации во Прилепскиот и Битолскиот округ; со реагирањето на другарите од Битола и Прилеп во однос на документите, и со нашите, на Мирчета и мои забелешки и несогласувања како во однос на ставовите содржани во материјалите и другите партиски документи така и во однос на Јануарското со-

ветување и на вкупната работа на Бирото на Покраинскиот комитет воопшто.

Во Скопје одржавме два-три состаноци на кои присуствуваа политичкиот и организациониот секретар и уште еден член на Бирото на новиот ПК. На овие состаноци ги запознав другарите со положбата и активностите на партиските организации во Битола, Прилеп, Крушево и Преспа. Овие организации во тоа време броеја, земено вкупно, околу шестстотини членови на Партијата, преку деветстотини Скоевци, и околу осумстотини и педесет членови беа опфатени во партиските групи — воспитни, односно симпатизерски. Партиските организации во овие места беа масовни и цврсто беа поврзани со широките народни маси како во градот така и во селата и имаа голема доверба кај народот. Беа наполно подготвени за исфрлување на партизански одреди и претставуваа неоспорна решавачка раководна сила во своите места. По ова, ги запознав со реагирањето и неслагањето на другарите од Битола и Прилеп во врска со ставовите изнесени во документите што ги добија по советувањето, и со забелешките и несогласувањата на Мирче Ацев и мои, за работата на Бирото на Покраинскиот комитет воопшто.

Секретарот на ПК прво се бранеше и не сакаше да прифати ни една забелешка. Но фактите беа несоборливи, а по критичкото истапување на организациониот секретар, тој помина во друга крајност, сите наши забелешки и предлози сега ги прифати како свои. Се договоривме и се согласивме Бирото на ПК да излезе со една окружница, директивно писмо со кое ќе ги повлече документите испратени по советувањето и во кое ќе бара сите организации да пристапат кон организирање партизански одреди, и се согласивме Покраинскиот штаб веднаш да се активира. По неколку дена повторно се состанавме со секретарот на ПК. Сега тој беше сосем друг, многу збркан и конфузен. Ми рече дека не можат тие да издадат такво директивно писмо. „Прво, треба организациониот секретар на ПК (Мара Нацева) и ти да извршите ревизија во партиските организации, а после тоа ќе видиме што ќе правиме“. Значи секретарот на ПК (всушност Бојан Б'лгаранов) кој стоеше зад секретарот ја минира нашата едногласна одлука што беше само пред неколку дена донесена.

Со организациониот секретар на ПК отидовме прво на ревизија во Битола. Таму на проширениот состанок на Окружниот комитет на кој учествуваа членовите на Месниот комитет, на воениот штаб и други активисти бевме опсипани со многу прашања во врска со документите на ПК на кои, се разбира, тешко беше да се одговара и да се правдаат опортунистичките ставови на Бирото на ПК.⁹⁾

⁹⁾ Мара Нацева и покрај оваа „неугодна“ палба беше воодушевена со успехите на партиската организација на Битола. Штета што, поради нејзината

По ревизијата што ја извршивме со организациониот секретар на ПК во Битола и со Борка Темелкоски во Прилепската и Крушевската организација, се вратив во Скопје. Се состанав со секретарот на Покраинскиот комитет и барав пред Бирото да поднесам извештај за ревизијата. Секретарот на ПК не сакаше да свика состанок, „доволно е, рече, мене да ме известите.“ Тој сега не сакаше повеќе да чуе ниту за продолжување на ревизијата, ниту за формирање на партизански одреди, туку рече прво да се формираат диверзантски групи од илегалци а после тие, по „природен“ пат, да прераснат во одреди. Беше очигледно дека зад секретарот на ПК стои некоја сила која диригира со него но ние во тоа време не знаевме која е таа „сила“. Конференцијата меѓу Бирото на ПК и активистите продолжи. Скоро сите членови на Пленумот и други активисти ги изложија писмено или усмено своите забелешки и несогласувања со работата на Бирото на ПК и бараа од секретарот Бирото на ПК да се врати на курсот на линијата на КП на Југославија.

Под притисок на членовите на Пленумот и на целиот актив,¹⁰⁾ во февруари 1942 година беше реорганизирана и обновена активност на Покраинскиот штаб во кој скоро сите членови беа одлучни поборници за востание во Македонија.¹¹⁾ Од првите денови на ноември 1941 година до втората половина на февруари 1942 година Покраинскиот штаб не се состануваше). Во март и април 1942 година во Бирото на ПК беа примени два нови члена и еден кандидат за член на Бирото кои одлучно го застапуваа курсот на КПЈ за општо народно востание¹²⁾. На тој начин беше изменет односот на силите во политичкото и воено раководство на Народноослободителната борба во Македонија во полза на курсот на линијата на КПЈ, особено во Покраинскиот штаб на Македонија. Затоа и можеше да се извршат подготовки за да се формираат во пролетта и летото, односно 1942 година единаесет партизански одреди.

Дури во првата половина на април 1942 година новите членови на Бирото на ПК и активот разбраа, преку сосем друг канал, за постоењето и дејствувањето на полномошникот на ЦК на

настинка не можеше да присуствува на ревизијата во партиските организации на Прилеп и Крушево, кои исто така со своите успеси и со своето револуционерно расположение создаваа вера во силата на Партијата.

¹⁰⁾ Активот што ја водеше борбата против опортунизмот во Бирото на Новиот ПК и против мешањето на БРП го сочинуваша двата новопримени члена на Бирото на ПК, членовите на Пленумот, инструкторите на ПК на КПЈ за Македонија, секретарите на Окружните комитети и на Месниот комитет на Скопје, и други раководни кадри кои работеше при ПК.

¹¹⁾ Членови на овој штаб беа: Кузман Јосифовски—Питу, Мирче Ацев, Страшо Пинџур, Трајко Бошковски, Михајло Апостолски, Перо Ивановски и Цветко Узуноски. За раководител на овој Покраински штаб од ПК КПЈ за Македонија беше назначен Цветко Узуноски.

¹²⁾ Во март 1942 година за нов член на Бироот на ПК на КПЈ за Македонија беше примен Цветко Узуноски, а во април 1942 година Љупчо Арсов

БРП Бојан Б'лгаранов при ПК на КПЈ за Македонија, и разбраа дека Бојан Б'лгаранов по чистката во Бирото на ПК од поборниците за линијата на КПЈ и за општонародно востание присуствувал скоро на секој поважен состанок на Бирото и дека политиката на ПК тој ја усмерувал, се разбира, во духот и во правецот на ставовите на ЦК на Бугарската работничка партија.

Во текот на април, особено во првата половина на мај 1942 година Бирото на новиот ПК одржа повеќе состаноци на кои се правеа напори да се прекине со опортунистичката политика и доследно да се спроведува линијата за општонародно востание. Овде ќе се задржам на оној состанок кој беше решавачки. Во мај 1942 година во станот на Александар Христов во Скопје, Бирото на новиот ПК одржуваше состанок. На овој состанок присуствуваше и секретарот на Месниот комитет на Скопје (односно кандидатот за член на Бирото). Три прашања беа на дневен ред: прво, прашањето за свикување на партиско советување, или партиска конференција на ПК, на кое ќе се разгледа политичката положба во Македонија, работата на партиската организација и состојбата во ПК, како и развитокот на општонародното востание во Македонија; второ, прашањето за воспоставување врска со ЦК КПЈ; и, трето, прашањето за казната на Мирче Ацев. Само што почна состанокот, од домаќините на станот беше повикан секретарот на ПК да излезе малку. Тој излезе и брзо се врати. Ни соопшти дека божем сега пристигнал делегат на БРП и сака да присуствува на состанокот. Во Бирото на ПК, настана драматична дискусија дали делегатот на БРП може да присуствува на состанокот или не, и се гласаше. Три члена на Бирото беа за присуство, а два члена од Бирото и секретарот на МК — Скопје (кандидат за член на Бирото) бевме против. Бидејќи на секретарот на МК на Скопје не му го признаваа правото на глас, дискусијата продолжуваше околу гласањето. Но, бугарскиот делегат, кој веројатно ја наслушуваше дискусијата, не чекајќи да биде повикан, влезе на состанокот. Прво се представи. Нагласи дека доаѓа во Македонија како делегат на ЦК на Бугарската Работничка партија и по налог на Коминтерната, и подвлече дека бил долго време соработник на Георги Димитров. Потоа напираше, можеби четири часа, ни говореше и нè убедуваше дека во Македонија нема услови за вооружена борба, односно за востание, и дека условите во Македонија не се како во Србија, Хрватска, Словенија итн., туку слични се на оние во Бугарија. Понатаму тој говореше дека во Македонија уште не се изживевани илудзиите за ослободителната мисија на Бугарската армија и затоа во Македонија треба да се водат диверзантски акции и саботажи, економска борба за подобрување животните услови на луѓето, а што е најглавно треба да се води борба за воспоставување демократска влада во Бугарија, и непријателот нека оди в шума а комунистите да останат во градовите итн.

(Значи Бугарската Работничка Партија Револуцијата во фашистичката окупација ја замислуваше преку барикади а ослободувањето преку Црвената Армија). Речено накусо полномошникот на БРП Б'лгаранов на овој состанок на широко ги образложуваше и објаснуваше ставовите во писмото на ЦК на БРП од октомври 1941 година упатено до ЦК на КПЈ како одговор на неговото писмо од септември 1941 година¹³⁾, и ставовите во писмото на БРП во ПК на КПЈ за Македонија¹⁴⁾. По неговото излагање двата нови члена на Бирото и секретарот на МК-Скопје побараа од полномошникот на ЦК на БРП Бојан Б'лгаранов да престане да се меша во работата на партиската организација на Македонија и на КПЈ, да го чека доаѓањето на делегатот на ЦК на КПЈ, и својата работа да ја сведе исклучително на координирање работата меѓу ЦК на БРП и ЦК на КПЈ во Македонија. И на крајот беше побарано од делегатот Б'лгаранов БРП да излезе со една декларација во која ќе ја осуди бугарската окупација над Македонија и ќе бара повлекување на бугарската армија¹⁵⁾. Ова барање беше поставено од целото Биро на ПК. А од секретарот на ПК беше побарано: да ги прекине врските со делегатот на БРП Б'лгаранов, да престане со спроведувањето на линијата на БРП и да ја спроведува линијата на КПЈ, потоа да се воспостави врска со ЦК на КПЈ, да се свика партиско советување на ПК и да се симне казната на Мирче Ацев. Така заврши овој драматичен состанок, без да се донесе било каков заклучок.

По овој состанок активот на ПК ја испрати Веселинка Малинска во Софија да разговара со ЦК на БРП во врска со мешањето на нивниот делегат во работата на ПК на КПЈ за Македонија. ЦК на БРП одговори дека сè што има, треба да се разговара со делегатот во Скопје Бојан Б'лгаранов.

А делегатот на ЦК на БРП Бојан Б'лгаранов по состанокот на Бирото на ПК се реши и се обиде да поведе отворена борба и хајка против овие два члена на Бирото на ПК и против сите активисти и членови на Пленумот на ПК кои цврсто стоеја на курсот на КПЈ за водење на општонародно овстание во Македонија. И затоа тој ги повикуваше, еден по еден, двата члена на Бирото и скоро сите активисти и членови на Пленумот кои во

¹³⁾ Види писмо од октомври 1941 година документ бр. 13 на с. 42 во ЗБОРНИК документата и података о Народноослободилачком рату Југословенских народа, изд. Војно историски институт Југословенске армије, Том VII, кн. I.

¹⁴⁾ Види документ бр. 15 на с. 50 — писмо од 15 јануари 1942 година во ЗБОРНИК документата и података о Народноослободилачком рату Југословенских народа“ изд. Војно историски институт Југ. нар. Армија, Том VII, кн. 1.

¹⁵⁾ Ни Отечествониот фронт, ни БРП никакога, за цело време на окупацијата не излегоа со ваква декларација или со било каков друг документ со ваква содржина, односно во кои ќе се осуди бугарската окупација на Македонија.

тоа време се наоѓаа во Скопје на разговор, како на пример Цветан Димов, Љупчо Арсов, Кузман Јосифовски, Мирче Ацев, Панче Пешев, Перо Новков, Цветко Узуноски. (Не сму сигурен, но мислам дека беа повикани уште и Веселинка Малинска и Лилјана Чаловска зашто и тие беа во активот). Во овој поединечен разговор Б'лгаранов се обиде, од една страна да не убеди во правилноста на бугарската политика во Македонија, а од друга страна ни се закани дека ќе одговараме за фракционерство и саботерство дури пред Коминтерната. Целта на овие разговори во суштина беше да го разбие единството на раководниот кадар на Македонија и на тој начин да го обезбеди спроведувањето на линијата на БРП во Македонија. (Стара и позната тактика која бугарската буржуазија толку долго, упорно и бескрупулозно ја спроведуваше против ВМРО.)

Меѓутоа, соочен и лично со решеноста на овој кадар да оди до крај, со сопствени сили, во борбата за национално и социјално ослободување на македонскиот народ; во борбата против великобугарската линија, а за линијата на КПЈ во Македонија, — тој се осмели да го направи и последниот чекор, и во втората половина на месец мај 1942 година го испрати, секретарот на ПК по партиските организации на терен, со цел да ги раскринка како „фракционери“ двата новопримени члена на Бирото на ПК и сите активисти и членови на Пленумот. Значи, партиската организација од вардарскиот дел на Македонија се најде пред катастрофална положба. Таа беше всушност со ваквата постапка исправена пред расцеп и на тој начин да биде наполно неспособна за да го води и развива Народноослободителното востание во Македонија. Друг излез немаше, освен да се повикаат партиските организации, кои веќе ја беа наполно загубиле довербата во ваквиот ПК, да им ја затворат вратата на секретарот и на другите членови на Бирото на ПК со кои диригираше делегатот на БРП Бојан Б'лгаранов, како и да се свика партиско советување и да се отстранат опортунистите од ПК, односно да се формира нов — Привремен ПК. Така, скоро сите партиски организации им ја затворија вратата.

Наоѓајќи сè бугарскиот делегат пред ваква положба, мораше сега и себе, и својот ЦК на некој начин да го спасува. Тој ја измени тактиката и почна да говори дека секретарот на ПК е неспособен за таква функција и дека тој е виновен за се. Всушност, тој сакаше сега целата одговорност да ја фрли на секретарот на ПК. Му советуваше да даде оставка, и се обиде составот на новиот, Привремениот ПК тој да го одреди.

Двата новопримени членови на Бирото и активот на ПК ја прифатија оставката на дотогашниот Биро на ПК, но не го прифатија предлогот на Бојан Б'лгаранов тој да го состави ПК,

зашто тоа значеше понатамошно мешање на БРП во работата на партиската организација на Македонија.

Зошто се согласивме делегатот на БРП да бара од секретарот на ПК да поднесе оставка?

Овој Покраински комитет, всушност, и не функционираше повеќе. Со самото тоа што скоро сите партиски организации му ја затворија вратата и бараа во своите писма до ПК или усмено сменување на ова раководство и избирање на ново — тоа повеќе и не постоеше. Активот веќе го презеде раководењето со париските организации и затоа никаква помош од делегатот во однос на сменувањето на Баневото раководство не беше потребна.

Второ, целта на Б'лгаранов не беше да ѝ помогне на партиската организација на Македонија, зашто токму неговиот ЦК и тој ја доведоа неа во таква положба. Целта му беше да најде оправдување за својата работа и за работата на ЦК на Бугарската Работичка Партија ако прашањето на партиската организација од Вардарска Македонија повторно дојде пред КПЈ и Коминтерната; како и да се остави отворена вратата за да би можел на некој начин да влијае и на Привременото раководство.

Зошто тогаш се согласивме Б'лгаранов да бара од ПК да поднесе оставка и покрај тоа што сосем ни беше јасна неговата цел? Затоа што и за нас не беше сеедно како Коминтерната, па и нашиот ЦК на КПЈ ќе ја оценат нашата работа. За нас од големо значење беше согласноста на бугарскиот делегат, односно на ЦК на БРП за оставката на ова раководство, иако бевме свесни дека нивните побуди беа макијавелистички. Затоа и во писмото до сите партиски организации нарочно внесовме дека сменувањето на Баневото раководство е во согласност, односно по совет на БРП¹⁶). И на крајот затоа, што од се најважно ни беше да се прекине таквата состојба во ПК и да се сочува единството на партиската организација на Македонија, и да се создадат услови за натамошен брз и сестран развој на востанието.

Ние македонските комунисти никогаш не бевме против соработка со БРП. Напротив, ние бевме заинтересирани за соработка со сите соседни Комунистички партии и Народноослободителни движења и за цело време на окупацијата успешно соработувавме со Комунистичките партии на Албанија и на Грција макаршто по некои прашања не бевме согласни, со Комунистичката партија на Грција. Соработувавме и со БРП. Македонските партизани го формираа во Македонија 1943 година првиот бугарски партизански батаљон „Христо Ботев“ од заробените бугарски војници кои доброволно се изјаснија оти

¹⁶) Види директивно писмо, документ бр. 34 на с. 205 „Извори за Ослободителната војна и Револуција во Македонија 1941 — 1954“ Том I, книга I, изд. ИНИ, Скопје март 1968 година.

сакаат да останат во партизани и му го предадоа на бугарското раководство. Главниот штаб на Македонија го организира префрлувањето преку територијата на Македонија во Бугарија на група високи бугарски раководители кои од Советскиот Сојуз со авион беа спуштени при Врховниот штаб на Југославија. Во Скопје, на иницијатива на ЦК на КПМ и делегатот на ЦК на КПЈ при ЦК на КПМ се вршеа подготовки за одржување состанок во февруари 1944 година на Комунистичките партии на Албанија, Бугарија, Грција и Југославија, на кој требаше да се разгледаат можностите за што покоординирана и поуспешна соработка во борбата против окупаторите. Од ЦК на КПМ, за организирање на овој состанок, беше задолжен неговиот член Кузман Јосифовски-Питу, на која задача и загина во Скопје.

Ние значи, македонските комунисти, бевме само против мешањето на БРП во работите на Комунистичката партија на Македонија, и против обидите македонските комунисти да се стават под доминација на БРП. Сосема природно дека на Комунистичката партија на Македонија не можеше да ѝ биде сеедно каква ќе биде идната судбина на македонскиот народ.

Ние комунистите на Македонија доследно се држевме на основните принципи за односите и рамноправноста на народите: право на секој народ на самоопределување до отцепување и негово неотуѓиво право сам да одлучува за својата судбина. Без доследно прифаќање и спроведување на овие принципи фарса е, апсурдно и невозможно пријателство и рамноправност меѓу народите.

Практиката покажа дека секретарот и другите членови на Бирото на ПК што го следеа, не беа никогаш свесно определени за политиката на БРП. Тие беа во принцип предани членови на КПЈ и верни синови на својот народ. Но нивната погрешна оценка на настаните по единаесетти октомври во условите на немање врска со ЦК и КПЈ ги доведе, едно време, сосема логично, во водите на опортунизмот. А опортунизмот во условите на мешање на ЦК на БРП ги доведе несвесно на линијата на Бугарската работничка партија.

Формирање на Привремен Покраински комитет

Во втората половина на месец мај 1942 година, после „остаквата“ на Бирото на ПК под раководство на Бане Андреев, раководниот кадар на Македонија избра Привремен покраински комитет од 12 членови кои избраа Биро од 5 члена. А од Бирото на ПК избраа политички и организационен секретар и еден член

одговорен по воена линија¹⁷. Од составот на Пленумот, односно од поширокиот состав на ПК, беа избрани еден член — одговорен по агитација и пропаганда и секретар на ПК СКОЈ¹⁸).

Со сменувањето на Бирото на новиот ПК и со формирањето на Привремен ПК беше спречен расцепот на партиските организации и инфлацијата на бугарската линија во Македонија, односно беше дефинитивно спречено директното мешање на БРП во работата на партиската организација од вардарскиот дел на Македонија, а во ПК на КПЈ за Македонија беше ликвидираан опортунизмот. Привремениот ПК на Македонија прекина секакви врски со делегатот на ЦК на БРП. По доаѓањето на Добривое Радосављевиќ — Орце за инструктор при ПК на КПЈ за Македонија, односно по пристигнувањето во Скопје на делегатот на ЦК на КПЈ Светозар Вукмановиќ — Темпо, врската со полномошникот на ЦК на БРП Б'лгаранов повторно беше воспоставена. Но сега таа врска се одржуваше на ниво на ЦК на КПЈ и ЦК на БРП и беше ограничена само на координирање работата меѓу двете партии.

Зошто новото раководство го нарековме Привремен покраински комитет на КПЈ за Македонија.

Привремениот покраински комитет ги имаше истите права што ги имаше секој друг Покраински комитет на Македонија, и тој беше прв и единствен во Втората светска војна кој беше избран од самиот раководен кадар на Македонија, и имаше полна доверба од страна на сите партиски организации. Значи, се работи за тоа што според тогашните норми на Партијата, раководството мораше да биде потврдено од ЦК на КПЈ, и сè до неговата потврда тоа мораше да го носи името привремено раководство. И од друга страна, што ставот на активот и барањето на партиските организации беа: да се свика советување или партиска конференција на која ќе се даде оценка за дотогашната и ќе се донесат заклучоци за понатамошната работа, и на кое ќе биде избран Покраински комитет на КПЈ за Македонија.

Нема сомневање, самите факти говорат, дека по расчистувањето со опортунистичката состојба во Бирото на ПК и со мешањето на ЦК на БРП, се постигнаа за кусо време такви резултати кои беа од битно значење за развитокот на Народноослободителното востание, и револуцијата во Македонија (вардарска), а некои од нив имаат историско значење. Пред сè во овој

¹⁷ Поопширно види во „Пренесувањето на политичкото и военото раководство на Македонија од Скопје во Лопушник и неговото значење за разгорување на востанието“ од Цв. Узуноски; ГЛАСНИК бр. 1 с. 210; изд. ИНИ Скопје 1974 година.

¹⁸ За политички секретар на Привремениот ПК на КПЈ за Македонија беше избран Цветко Узуноски, за организационен секретар Мара Нацева, одговорен по воена линија Љупчо Арсов а за секретар на СКОЈ Лилјана Чаловска и за секретар на агитација и пропаганда при ПК Веселинка Малинска. Порано не постоеше ни раководство на СКОЈ ни Агит-проп при ПК.

период беше формиран Главниот штаб на Македонија,¹⁹⁾ односно беше реализирана одлуката на другарот Тито за формирање на Главни штабови донесена на 25 септември 1941 година на советувањето во Столице. Формирањето на Главниот штаб на Македонија значеше уште една потврда за признавањето на дело самобитноста и рамноправноста на македонскиот народ и одигра огромна улога за масовен и побрз развиток на опшотнародното востание и револуцијата. Формирањето на Главните штабови не беше просто преименување од Цокраински во Главни штабови, како што некои го третираат, туку тоа значеше, како што вели Бакарик, пренесување одговорноста за водење на војната и револуцијата против окупаторите врз секој народ на Југославија.

Второ, во овој период беше донесена јасна и целосна национална политичка платформа во духот на генералната линија на КПЈ, која значеше јасна перспектива за какви цели се бораг македонскиот народ и народностите и која имаше огромно значење за широко мобилизирање на народните маси (на ова прашање подоцна поопширно ќе се задржам).

Трето, донесена е одлука за раководење, организација и тактика на вооружената борба според специфичните услови на Македонија, и беа издадени упатства од Главниот штаб за работата на политичките комесари и за единствена организација и тактика на партизанските одреди.

Четврто, формирано се Покраинско раководство на СКОЈ и Агит-проп на Привремениот ПК на КПЈ за Македонија.

Петто, воспоставена е врска во ЦК на КПЈ, односно кон крајот на август 1942 година Столе Милевски кој беше испратен од Привремениот ПК на КПЈ за Македонија за воспоставување врска со ЦК на КПЈ, го доведе во Скопје Добривоје Радосављевиќ-Орце кој беше одреден од ЦК на КПЈ за инструктор при ПК на КПЈ за Македонија. А во февруари 1943 година истиот другар го доведе од Србија во Скопје делегатот на ЦК на КПЈ и на Врховниот штаб на Југославија — Светозар Вукмановиќ-Темпо. Врска со ЦК на КПЈ не постоеше од заминувањето на Драган Павловиќ во октомври 1941 година.

Шесто, но најглавно, во пролетта и летото, односно во 1942 година беа формирано и водеа борба против окупаторите еднаесет партизански одреди²⁰⁾ во вардарскиот дел на Македонија, беа создадени првите привремено слободни територии и формирано одбори на народната власт.

¹⁹⁾ За составот на Главниот штаб види во „Пренесувањето на политичкото и военото раководство на Македонија од Скопје во Лопушник и неговото значење за разгорување на востанието“ од Цв. Узуноски; ГЛАСНИК бр. 1 с. 42, изд. ИНИ, Скопје 1974 година.

²⁰⁾ Три Битолски, три велешки, два прилепски, еден крушевски, еден преспански и еден мавровски.

Една од најзначајните победи и од историско и судбоносно значење, беше и победата на македонските комунисти, односно победата на линијата на КПЈ, во Втората светска војна — над великобугарската политика на БРП во Македонија. Особено респавачка беше победата на македонските комунисти во 1942 година со оглед на тоа што во овој период долго време немавме скоро никакви врски со ЦК и со Врховниот штаб на Југославија и моравме сами да ја водиме борбата, и со оглед на тоа дека ЦК на БРП сега, по искуството со Шарло, дејствуваше многу вешто, подмолно и во име на Коминтерната. Но и покрај тоа што немавме долго време врска со ЦК КПЈ и со Врховниот штаб, кај нас македонските комунисти и кај нашиот народ, длабоко беше всадена револуционерната идеја на КПЈ на чело со другарот Тито, која сите народи и народности на Југославија, уште пред војната, а особено во окупацијата, ги обединуваше во заедничка борба и ги усмеруваше во ист правец и кон иста цел.

Борбата на македонските комунисти — против опортунистичката состојба во Бирото на ПК на КПЈ за Македонија за време на раководството на Бане Андреев, и против мешањето и обидите на БРП да ја стави партиската организација на Македонија под своја доминација, од чии исход зависеше судбината на македонскиот народ — беше оценета и оквалификувана од Светозар Букмановиќ во писмото од 18 февруари 1943 година²¹), испратено до сите комунисти на Македонија како фракционерска борба, како борба за власт.

Ваквата оценка се разбира, предизвика забуна кај македонските комунисти кои, од една страна длабоко веруваа во правилноста на оваа своја борба и беа свесни дека токму како резултат на таа борба се постигнаа во 1941, а особено во 1942 година такви резултати кои значеа не само политичка победа над окупаторите и значајни војнички успеси, туку и конечна победа над директното мешање на БРП, а од друга страна тие имаа — заради револуционерната линија и правилниот став по националното прашање — неограничена доверба во ЦК на КПЈ во чие име беше потписан документот за кој станува збор. Целиот раководен кадар на Македонија не беше воопшто убеден во правилноста и објективноста на оваа оценка. Тој неа ја прифти од дисциплина-молчејќи или реагирајќи — зашто тоа беше потребно заради единството на Комунистичката партија на Македонија без кое беше невозможен развоток и победата на Народноослободителното востание и револуцијата.

²¹) Види документ бр. 26 на с. 107, „Извори за Ослободителната војна и револуција во Македонија 1941—1945“ Том I, кн. II, изд. ИНИ Скопје декем-1968 година.

Ваквата оцена му одговараше на раководството на БРП зашто таа ги сокриваше мешањето и целите на БРП во Македонија. Тоа им одговараше и на оние неколку македонски кадри кои заради својот опортунизам го овозможиле повторното мешање на БРП.

Се поставуваше прашање како беше можно за два дена да се проучи солидно и озбилено рабоатта на македонските комунисти од скоро година и пол дена, а која беше толку динамична, компликувана и испреплетена, особено со надворешните мешања. (Светозар Вукмановиќ стигна во Скопје на 26 февруари 1943 година а документот за кој станува збор го испрати до организациите на 28 февруари)²⁾.

Објективно, оваа оцена беше истоветна со оцената на делегатот на ЦК на БРП Бојан Б'лгаранов. Меѓутоа, зошто и кои беа причините за ваквата оцена на борбата на македонските комунисти во документот од 28. февруари 1943 е посебна тема и бара подетална и сестрана анализа.

Инаку таквата оцена на Светозар Вукмановиќ не беше потврдена од ЦК КПЈ. Напротив по ослободувањето оваа борба на македонските комунисти беше прифатена од високи раководители на ЦК на КПЈ за правилна со единствена забелешка дека требаше уште посмело и уште побрзо таквата состојба да се пресеке.

Времето е непогрешив судија. А тоа потврди дека без победата на македонските комунисти над опортунизмот во Бирото на ПК на КПЈ за Македонија и особено без нивната победа над мешањето и обидите на Бугарската Комунистичка партија да ја потчини и стави под своја доминација Комунистичката партија на Македонија, односно без победата на револуционерната линија на КПЈ и другарот Тито во Македонија, сосема сигурно е дека денес немаше да постои Социјалистичка Република Македонија.

Националната политичка платформа

Раководството на македонските комунисти во Југославија, заради објективни и субјективни причини не успеа ни пред војната ни во првото време на фашистичката окупација — докрај да го согледа проблемот на распарчена Македонија во светлината на балканските и меѓународните противречности, особено во условите на Втората светска војна. И не ги искористи доволно тие противречности во интерес на Народноослободителното востание на македонскиот народ во целина. Особено недоволно ги искористи можностите и предностите што ги имаше основ-

²⁾ Спрема книгата „Делегат Врховног штаба“ од Др. Марковиќ и Сл. Босиљчик на стр. 176, изд. „Рад“, Белград 1968 година.

ниот т. е. вардарскиот дел на Македонија за поврзување и усмерување борбата на македонскиот народ во една национална и стратешка целина.

Раководството на словенечките комунисти во Југославија, на пример, уште во 1935 година побара од делегацијата на КП на Југославија, што беше одредена за Седмиот конгрес на Комунистичката интернационала, да постави прашање за формирање на едно словенечко тело кое ќе ја поврзува и ќе ја координира борбата на словенечкиот народ во сите делови на Словенија, како и да се издава еден заеднички весник²³⁾. А за време на окупацијата, почнувајќи од првите денови Централниот комитет на КП на Словенија, ја поврза и ја координираше борбата на словенечкиот народ во сите негови делови. Имено ЦК на КП на Словенија, уште пред војната имаше изградено јасна и целосна национална политичка платформа за целите на борбата на целиот словенечки народ. А „Освободилна фронта“ на Словенија, која беше по иницијатива на КП на Словенија организирана веднаш по окупацијата, излезе пред словенечкиот народ со следната национална политичка платформа:

„..... 1. Право на словенечкиот народ на самоопределување, вклучувајќи го правото на отцепување и обединување со други народи;

2. Ослободување и обединување на распарчениот словенечки народ вклучувајќи ги приморските и корушките Словенци.....;

3. Единство и слога на подјармените народи на Југославија и на целиот Балкан во неговата борба за ослободување...“²⁴⁾

Освободилна фронта беше организирана во сите распарчени делови на Словенија како единствен антифашистички и народно-ослободителен фронт на словенечкиот народ и како орган на народната власт и не ги признаваше границите ни на окупаторите ни версајските, односно не ја признаваше распарченоста на Словенија. Овде, се разбира, не е потребен никаков коментар за далековидноста, зрелоста и самостојноста на партиското раководство на Словенија.

Ако се проучат внимателно документите на ПК на КПЈ за Македонија ќе се види дека ова раководство во прво време на окупацијата имаше или сосема погрешна национална политичка платформа — „Советска Македонија“, или подоцна нејасна и не-

²³⁾ Види „Борба“ од 8 ноември 1935 година, Београд с. 15. „Седми конгрес Коминтерне и КПЈ“ продолжение бр. 25, формирање словеначке секције“ од др. Перо Дамјановиќ.

²⁴⁾ Види „Окупаторска подјела Југославије“ од Ф. Чулиновиќ, с. 153. Види „Програм народноослободилачке борбе“ Зборник НОР Том VI, 1. с. 18—19 документ бр. 3.

целосна — „Слободна Македонија“²⁵⁾. Имено, партиското раководство од вардарскиот дел на Македонија, заради објективни и субјективни причини, сè до половината на 1942 година немаше изградено правилна, односно доволно јасна и доволно целосна национална политичка платформа која водејќи сметка за постојните меѓународни и балкански односи би одговарала како на конкретните услови на секој дел од македонскиот народ, така и на крајната цел на македонскиот народ во целост, а која би бил во духот на генералната линија на КПЈ и пораките на другарот Тито по националното прашање во Југославија и на Македонија.

Главна и основна парола со која, на пример Шарловото раководство, веднаш по окупацијата, го повика македонскиот народ во борба против окупаторите беше: „Советска Македонија“. Таквата политичка платформа објективно значеше налевање вода на воденицата на Хитлер, зашто тој токму и ја поведе војната под паролата „борба против комунизмот“. Додека за вековните стремежи на македонскиот народ — националното ослободување и обединување — во партиските документи на ова раководство не се говореше ништо. Таквата екстремна и секташка политичка платформа го негираше националното прашање, ја стеснуваше борбата кај македонскиот народ во тесен круг, и беше неприфатлива како за работничките и другите демократски движења на Балканот и Коминтерната, така и за сојузниците — Америка, Англија и Советскиот Сојуз. Тоа значеше борбата на македонскиот народ да остане внатрешно слаба и немоќна, а надворешно изолирана и без сојузници, што всушност пак практично значеше — борбата на нашиот народ да биде однапред осудена на пропаст.

Новиот Покраински комитет и Покраинскиот штаб, и покрај големите напори што ги правеа за развитокот на востанието во Македонија, и за омасовување на партизанското движење, и покрај постигнатите резултати во врска со тоа, тие, односно политичкото раководство на Македонија ни до единасетти октомври, ни потоа, немаше изградена и конкретизирана јасна и целосна национална политичка платформа за целите на борбата на македонскиот народ базирана на генералната линија на КПЈ. Во писмото на Мирче Ацев до ПК од осми мај 1942 година стои: „ ПК до денеска уште не го има објаснето карактерот на денешната борба“ И, понатаму предлага „ 4) да се изра-

²⁵⁾ За време на Шарловото раководство види документи бр. 2, 3, 4, 5, 6, од 29 до 38 стр.; За време на Новиот ПК на КПЈ за Македонија види док. бр. 8, 9, од 42 до 52 стр., док. бр. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 и 21 од 57 до 126 и док. бр. 23, 24, 25, 26, 27 од 129 до 155; „Извори на ослободителната војна и револуција во Македонија 1941—1945“ Том I, кн. I и изд. ИНИ Скопје, март 1968 година.

боти конкретен план, т.е. програма и платформа на нашата партијна организација кои ќе одговараат најдобро на борбата на денешната етапа...²⁶⁾ Подвлекол Цв. Уз.). Имено новиот Покраински комитет во прво време во своите прогласи и други партиски документи, во својата агитација и пропаганда и во политичката работа воопшто, го повикуваше македонскиот народ и народностите на вооружена борба против окупаторите и домашните предавници; за помош на Советскиот Сојуз и на Црвената Армија, и го повикуваше македонскиот народ да се бори за слободна Македонија. Но, за каква слободна Македонија требаше да се бори македонскиот народ и за какви национални и социјални цели не се говореше. Ваквата нејасна, апстрактна и неодредена политичка платформа — како по националното така и по социјалното прашање, не отвораше перспектива и не можеше масовно да ги мобилизира и покрене широките народни маси и сите слоеви на македонскиот народ и на народностите на вооружена борба, односно на општонародно востание и револуција против окупаторите и домашните предавници. Меѓутоа, нема никакво сомневање дека Новиот ПК на КПЈ за Македонија, односно раководниот кадар на Македонија, и проблемот со политичката платформа, со време, ќе го совладаше, ако во Бирото на ПК не дојдеше до опортунистички гледишта и ако повторно не се вмешаше БРП.

Нема сомневање дека положбата во ПК на Македонија во 1941, и во првата половина на 1942 година, го забавуваше созревањето и изградувањето на националната политичка платформа, а со тоа сосема логично го кочеше и омасовувањето на партизанското движење.

Денеска, се разбира, лесно е и секој може да види од какво значење беше правилната определба на македонските комунисти и на македонскиот народ во Втората светска војна, и какво значење има постоењето на Социјалистичка Република Македонија за целиот македонски народ. Меѓутоа, во 1941 година и подоцна во Втората светска војна, не беше така лесно да се согледаат, да се усвојат и да се реализираат брзо и правилно сите аспекти на националната и социјалната борба на македонскиот народ и народностите како што тоа изгледа денеска. Особено не, во заостанатата и распарчена Македонија и при недоволно развиена работничка класа и интелигенција, што мораше сосем природно да се одрази на политичката зрелост, самостојност и способност на раководниот кадар на Македонија и на народноослободителното движење, како и во условите кога во Македонија се испреплетуваа различните меѓународни и балкански интереси и

²⁶⁾ Види док. бр. 28 с. 126 пасус втори и док. 28, с. 164 пасус седми: „Извори на Ослободителната војна и револуција во Македонија 1941—1945“ изд. ИНИ, Скопје, март 1968 година.

тоа не само на окупаторите, туку и на нашите сојузници, и во услови кога со ЦК на КПЈ и со Врховниот штаб немавме редовни врски.

Имаше повеќе причини за грешките и слабостите на партискиот раководен кадар на Македонија меѓу двете и во Втората светска војна. Но, главна причина беше недоволната развиеност на работничката класа на Македонија и слабостите на нејзиното движење.

Меѓутоа, оваа констатација е едностранина и недоволна ако истовремено не се согледаат и другите вонредно тешки и компликувани услови под кои се бореа македонските комунисти и македонскиот народ и народностите, ако барем не се спомнат оние посредни и непосредни надворешни сили кои, секако, силно влијаеја на политиката на партиските раководни сили на Македонија и кои со сите свои средства го кочеа развитокот на револуционерното ослободително движење на нашиот народ. Не се работи за непријателите, за интересите на големите империјалистички сили на Балканот, за силата на трите фашистички окупатори, не се работи за силата на балканските буржоаски национализми кои имаа претензии над Македонија, туку се работи за сојузниците на македонскиот народ. Се работи, пред сè за сојузниците Америка, Англија и Советскиот Сојуз кои беа, секој заради свои интереси, за status quo на границите на Балканот, а тоа покрај друго практично значеше и против обединувањето на македонскиот народ. Се работи за БРП и Отечествениот фронт и за КПГ и ЕАМ, кои не им го признаваа правото на самоопределување на Македонците од Егејско, односно Пиринско, и се бореа со сите свои средства таквото право дури и правото на национално маџинство да им го оневозможат. Се работи за негативното влијание на раководството на БРП по македонското прашање во Коминтерната, односно за неговото директно мешање и доминација над партиската организација од вардарскиот дел, со цел да ја оневозможи борбата на македонскиот народ за национално ослободување. Имено, ЦК на БРП измислуваше такви Донкихотски акциони пароли и решенија за македонското прашање какви што беа на пример „Независна и Целосна Македонија“ во Балканската федерација или „Целокупна Слободна и Самостојна Македонија“ под протекторат на една од големите демократски сили (се мисли на Советскиот Сојуз). А овие ставови на БРП беа молчаливо поддржувани и од некои членови на Коминтерната²⁷⁾. Се разбира сите овие комбинации на ЦК на БРП имаа за цел да ја пасивизираат борбата на Македонскиот народ за национално ослободување или да ја свртат

²⁷⁾ Ова не се однесува на Георги Димитров зашто е познато дека тој беше голем пријател на македонскиот народ и поборник за неговото национално и социјално ослободување.

и вперат на погрешен пат, на пат во борба против ветровите, при една соодветна ситуација цела Македонија да биде приграбена од Бугарија. И на крајот, што беше и најтешко, се работеше за ставовите и гледиштата на Сталин, кој заради односите со сојузниците и заради своите догматски сфаќања беше против подигање на општонародни востанија, односно беше против било какви самостојни револуционерни промени на Балканот и против промени на версајските граници. Тој не веруваше во силата на народите и не можеше да сфати од какво значење би било, како за побрзиот слом на фашизмот така и за односите со Сојузниците, ако во Европа имаше повеќе фронтови каков што беше фронтот во Југославија.

Раководството на БРП измислуваше сè друго само никако на дело, доследно и трајно да му го признае на македонскиот народ легитимното право на самоопределување вклучувајќи го и правото на отцепување и обединување, како и правото да стапува во рамноправна заедница со други народи. А тоа по поделбата на Македонија, беше единствен пат, единствена национална политичка платформа, единствена алтернатива, по кој нашиот народ можеше да ја извојува својата национална и социјална слобода.

По повеќе од година дена искуство, по борбата и расчистувањето со повторното и директното мешање на ЦК на БРП во работите на партиската организација на вардарскиот дел на Македонија, односно во работите на КПЈ; по „побуната“ скоро на сите партиски организации и на сите активисти и членови на Пленумот на ПК против отстапувањето на Бирото на новиот ПК од курсот и линијата на КПЈ за општонародно востание, и по отстранувањето на ова раководство, успеавме да ја изградиме појасно и поцелосно основата на националната политичка платформа за целите на борбата на македонскиот народ и народностите во Народноослободителната борба во согласност со основната политика на КПЈ и на пораките од другарот Тито.

Имено, на состанокот на привремениот ПК на КПЈ за Македонија што се одржа на дваесет и осми јуни 1942 година во Скопје, се разгледуваше прашањето — каква треба да биде политичката содржина на Илинденскиот проглас до македонскиот народ и на партиските документи што требаше да се испратат до сите организации во Македонија — во врска со 39 годишнината на Илинденското востание. Тогаш, на овој состанок, беше усвоена основната национална и социјална и политичка платформа која беше прокламирана во Илинденскиот проглас до македонскиот народ од 1942 година и содржина во документите во врска со тоа испратени до сите партиски организации во Македонија. Во овие документи се повикуваше македонскиот народ во борба за на-

ционална слобода, за самоопределување, и рамноправност, за народнодемократска власт: „Македонски народе Сите заедно во денешната борба, за изгонување на окупаторите, **за национална слобода, за самоопределување и рамноправност на македонскиот народ, за подобар и среќен живот, за вистинска демократска народна власт**“²⁸⁾ (Цитат од Илинденскиот проглас 1942 година; — подвлекол — Цв. Уз.).

Во оваа наша национална и социјална политичка платформа беа содржани четири основни принципи: прво, дека македонскиот народ се бори за национална слобода, се разбира преку општонародно востание; второ, дека се бори за самоопределување, што значи дека се бори сам да одалучува за својата судбина; трето, дека се бори за рамноправност, а тоа значи дека се бори за пријателство и заедништво засновано на рамноправни односи и заеднички интереси и цели; и четврто, дека се бори за народно демократска власт т.е. дека се бори не за буржоаска власт туку за власт на широките народни маси под доминантна положба на работничката класа на чело со КПЈ, а тоа значеше дека се бори за социјализам.

Ваквата национална и социјална политичка платформа јасно ги постави и конкретизира патот и целите на борбата на македонскиот народ и таа платформа во условите на Втората светска војна и во условите на поделеноста на Македонија и на балканските и меѓународните односи, беше единствената алтернатива што го водеше нашиот народ за неговото национално и социјално ослободување.

Принципот за самоопределување наполно одговараше на националните стремежи и на националниот интерес на македонскиот народ од сите делови на Македонија и создаваше услови за неговото национално ослободување и обединување. Тој принцип значеше дека обединувањето на македонскиот народ е исклучиво само негово легитимно право и право на неговите најпрогресивни водечки сили. Овој принцип значеше и тоа дека секој дел на македонскиот народ должен е да се бори против фашистичките окупатори и против секој друг конкретен непријател за своето сопствено национално и социјално ослободување, на својата грутка земја, а не да чека друг да го ослободи. Ова, се разбира, никако не значеше дека борбата на поделениот македонски народ не смее да биде меѓу себе поврзана и помагана. Напротив, поврзаноста на македонскиот народ од сите делови во борбата против окупаторите и заемната помош, беше во интерес не само

²⁸⁾ Види Проглас од Привремениот ПК на КПЈ за Македонија до Македонскиот народ „Извори за Ослободителната војна и револуција во Македонија 1941—1945“ изд. Институт за национална историја, Том I с. 249 Скопје, март 1968 година.

на македонскиот народ туку во интерес и на народите во земјите под кои беше Македонија, и во интерес и на Сојузниците, зашто тоа го слабееше фашизмот.

Принципот пак за рамноправност значеше дека македонскиот народ се бори за пријателство и заедништво засновано на рамноправни односи и заеднички интереси и цели. Овој принцип значеше и тоа дека секој народ е суверен и самостоен во своето одлучување, но тој значеше и заемна солидарност и почитување интересите и на другите народи во заедништвото.

А принципот за народнодемократска власт значеше борба за власт на работничката класа и на широките народни маси, борба за социјално ослободување и одговараше на интересите и стремежите на работничката класа и широките народни маси, на интересите на македонскиот народ и на народностите.

Значи, оваа национална револуционерна политичка платформа и ја соединуваше борбата за национално ослободување на нашиот народ и народностите со борбата за социјализам во една неделива целина, и создаваше услови за нивното масовно подигање на општонародно востание и револуција против окупаторите и домашните предавници.

На ваквата политичка платформа не можеа да се спротивставуваат, барем не отворено, ни Сојузниците ни Коминтерната, без разлика на нивното согласување или несогласување, зашто правото на самоопределување на народите кои во Втората светска војна се борат против фашизмот, беше прокламирано од страна на самите Сојузници, како и заради тоа што правото на самоопределување на секој народ е основен принцип на марксизмот-ленинизмот по националното прашање. Притоа, како што е познато, македонските комунисти под раководство на КПЈ уште 1941 година се определија за заедничка борба и за рамноправна заедница со народите на Југославија. Практиката ја потврди и историски ја оправда правилноста на оваа наша национална и социјална политичка платформа.

Поврзување борбата на македонскиот народ

На спомнатиот состанок на привремениот ПК на КПЈ за Македонија од дваесет и осми јуни 1942 година што се одржа во Скопје, се разгледуваше и прашањето за поврзување и обединување борбата на македонскиот народ од сите делови на Македонија во единствен антифашистички фронт²⁹⁾, и се донесе одлука да се воспостави врска со соодветните раководства на Грчката комунистичка партија за Македонија под Грција и со Бугарската работничка партија во Пиринска Македонија — со

²⁹⁾ Види док. 40, с. 231—234 и док. 41, с. 2454—250 во кн. „Извори за Ослободителната војна и Револуција во Македонија 1941—1945“, Том. I, изд. ИНИ март 1968 г. Скопје.

цел да се изнајде заедничко решение за поврзување и координирање борбата на македонскиот народ во сите делови на Македонија.

Ставот за поврзување борбата на македонскиот народ од сите делови на Македонија беше содржан и деклариран во документот на Привремениот ПК на КПЈ за Македонија испратен до партиските организации во врска со 39-годишнината на Илинденското востание. „.....Еднакво тешко положение на сите народности во трите дела на Македонија (се мисли на македонскиот народ од сите три дела — б. м.) им дава можност да ги сплотат сите свои сили во еден антифашистички фронт. Развивање на борбата на тој фронт против окупаторите ќе го исполни долгот кој му се паѓа на македонскиот народ за победата над фашизмот, и тој ќе може после рамноправно со другите народи да си е уредуе својата судбина...“³⁰⁾

Во врска со оваа одлука Привремениот Покраинскиот комитет издаде директива битолската партиска организација да воспостави врска со партиската организација во Леринско, а струмичката — со партиската организација во Петричко. Овие врски, како што бевме известени биле отпорано воспоставени. Но, до состанокот на Привремениот Покраински комитет на Македонија со соодветните партиски раководства во Егејска и Пиринска Македонија во тоа време не дојде заради тоа што сите членови на Бирото на привремениот покраински комитет, освен еден, вклучувајќи ги тука политичкиот и организациониот секретар, во рок од месец и пол дена, односно од по овината на ивни до крајот на јули 1942 година паднаа в затвор. Но, Битолскиот и Преспанскиот партизански одред, кои во зимата 1942—1943 година преминаа во Егејска Македонија и воела заедничка борба со партизаните од егејскиот дел, особено во разоружувањето на контрачетите, ја пробија границата и одиграа голема улога во поврзувањето борбата на македонскиот народ од вардарскиот и егејскиот дел на Македонија и придонесоа за реализирање ориентација и курсот на Привремениот ПК за поврзување борбата на македонскиот народ од сите делови во еден антифашистички фронт.

На Преспанскиот состанок на ЦК на КПМ кој се одржа од втори до четврти август 1943 година, повторно беше поставено прашањето за поврзување и координирање борбата на македонскиот народ од сите делови на Македонија. И во врска со тоа политичкиот комесар на Главниот штаб на Македонија и член на ЦК на КПМ беше задолжен и овластен од ЦК на КПМ и од Главниот штаб да преговара со Бирото на КП на Грција за Маке-

³⁰⁾ Исто, с. 243.

донија³¹⁾, а IV-от обласен комитет на КП на Македонија беше задолжен да се поврзи со партиското раководство на Пиринска Македонија.

Егејска Македонија — особено Мегленско, Јеринско, Венско и Костурско, и друго, во Втората светска војна одиграа првостепена и историска улога во создавањето на Народноослободителната војска на Македонија и во разгорувањето и ширењето на општонародното востание и револуција на македонскиот народ.

Битолскиот одред и Преспанскиот одред, како што е горе спомнато, во есента 1942 година се префрлија во Егејска Македонија и таму останаа до пролетта 1943 година водејќи акции заедно со партизаните од овој крај против непријателите на македонскиот и на грчкиот народ. Таму, во летото 1943 година — заради офанзивата што ја водеше бугарскиот окупатор непрестајно на теквешко-гевгелискиот терен — преминаа и Тиквешкиот и Гевгелискиот одред од каде што водеа акции на територијата под бугарска окупација. Во Егејскиот дел на Македонија беа формирани осум баталјони, односно две македонски бригади — Втората и Егејската и два батаљона. На овој терен престојуваше и водеше борба и Првата македонско-косовска бригада. Во Фуштани — во декември 1943 година се одржа партиско советување на ЦК на КПМ и беше одржан I-от конгрес на НОМС. Егејска Македонија во зимата 1943—1944 година беше седиште на Централниот комитет на КП на Македонија и на Главниот штаб на Македонија, од каде што тие успешно раководеа со општонародното востание и револуцијата на македонскиот народ. А македонскиот баталјон, односно македонската бригада од Егејска Македонија се бореше и на територијата на Вардарска Македонија за ослободување на македонскиот народ од овој дел на Македонија. Значи, Егејска Македонија беше еден од најзначајните центри и жаришта на македонскиот народ во борбата против фашистичките окупатори и другите непријатели, а за своето национално и социјално ослободување.

Што се однесува до поврзувањето на борбата на Македонскиот народ од Вардарска и Егејска Македонија и постигнатите резултати во врска со тоа, се постигна многу, можеби сè што можеше да се постигне. Ова се разбира, не значи дека во тој однос не беа правени никакви грешки и пропусти и дека не можеше повеќе ништо да се постигне. Но ништо повеќе суштинско не можеше да се измени со оглед на тоа што ставот на КП на Грција по националното прашање на Македонија беше негатив-

³¹⁾ Види писмо од Цветко Узуновски и Борко Темелковски до Кузман Јосифовски — Питу од септември 1943 година, документ бр. 60 на с. 313 во „Извори за Ослободителната војна и револуција во Македонија 1941—1945“ Том I, кн. втора, изд. Институт за национална историја, Скопје, декември 1968 година.

вен; што западните сили — нашите сојузници во Втората светска војна особено Англија и Америка — сакаа Грција, по секоја цена, да ја одржат каква што беше пред војната, како во однос на границите, така и во однос на системот; и, што грчкиот национализам во Втората светска војна не само што не беше разобличен и разбиен, туку тој стана уште посилен, зашто покрај другото, и самата КП на Грција — со својот великогрчки став по македонското прашање и со својот опортунизам и недоследна борба против сопствената колаборационистичка, великогрчка и воопшто реакционерна буржоазија, како и со своето капитуланство пред притисоците и мешањето на Англија и Америка, чекајќи ја слободата од нив — го „хранеше и уште повеќе го засилуваше грчкиот национализам и хегемонизам.

Во врска со поврзувањето борбата на македонскиот народ од сите негови делови беше значајно присуството на некои единици од вардарскиот дел на Македонија во македонските села под Албанија, особено во Преспа, почнувајќи од 1942 година па до ослободувањето, како и помошта и учеството на Македонците од овие села во партизанските единици на Вардарска Македонија.

Поврзаноста на борбата на македонскиот народ иако не целосно одигра огромна улога не само во омасовувањето и ширењето на Народноослободителното востание, и револуцијата, и не само во усмерувањето борбата на македонскиот народ од сите делови во ист правец и за иста цел, туку и во тоа што таа одигра и непроценлива улога како во зацврстувањето на националната свест така и за стекнувањето вера кај македонскиот народ во своите сопствени сили. Тоа имаше и огромно значење за афирмација на македонскиот народ во борбата против фашизмот.

Меѓутоа, во однос на поврзување борбата на македонскиот народ од Пиринска Македонија, сè до ослободувањето не се постигна скоро ништо значајно, односно со пиринскиот дел на Македонија не успеавме да ја поврземе борбата и покрај тоа што имавме податоци дека таму има и дејствуваат партизански единици. Ни од ПК, ни од ЦК не беа искористени сите можности за извршување на оваа своја национална задача. Особено беше недоволно согледано значењето на Источна Македонија, на која не ѝ беше дадена доволна помош со оглед на улогата што можеше таа да ја одигра во однос на пиринскиот дел на Македонија. Дури и некои раководни кадри од Источна Македонија беа испраќани на партиска работа во југозападна Македонија, како на пример: Јосиф Јосифовски—Свештарот, Љупчо Арсов, Ванчо Прке, Ванчо Бурзевски и др.

Одлука од решавачко значење

Централниот комитет на КП на Македонија, во првите денови на јануари 1944 година, пред германската офанзива, одржуваше состанок во село Пожарско (Егејска Македонија) и во текот на вториот ден на состанокот добивме известување дека германски моторизирани единици се движат кон нашата слободна територија во правецот на Фуштани. Состанокот го прекинавме и веднаш заминавме за селото Тушин кое беше, во тоа време, седиште на Главниот штаб на Македонија. По офанзивата го продолживме состанокот, односно кон крајот на јануари Централниот комитет на КП на Македонија одржа уште неколку состаноци кај влашките колиби на Кожув и во с. Ноти. На сите овие состаноци се разгледуваше политичката ситуација во Македонија и мерките што требаше да се преземат во врска со тоа.

Најкүсо речено, политичката ситуација во тоа време во Македонија беше отприлика вака оценета: Сојузниците незадржливо напредуваат на сите фронтови и се движат во правецот сè поблизу кон границите на Германија. Црвената Армија наступува и се ближи кон Балканот. Бугарија мора брзо да капитулира. Хитлер планира во Македонија да го доведе Ванчо Михајлов и да формира држава под протекторат на Германија; понатаму, признавајќи ја и користејќи великобугарската творевина настојува да вооружа што поголем број Албанци и од нив да формира и наоружа што повеќе балистички, односно великоалбански наоружани формации — сè со цел за борба против народноослободителната војска на Македонија и за да го пополни, по капитулацијата на Бугарија, празниот простор и да го обезбеди префрлувањето на своите единици од Грција и Албанија низ Македонија.

Југословенската пак влада во бегство во Лондон преку Дража Михајловиќ засилено работи во Македонија, особено во некои краишта на Поречје, Тетовско и Кумановско, каде што беше нашето присуство недоволно, да организираат четнички формации со цел, по капитулацијата на Бугарија да воспостават своја великокрпска власт — Бивша Југославија. Оваа акција на дражиќевците во Мкедонија се помага од германските и бугарските окупатори.

И сојузниците секој поодделно планираше и комбинираше, како да го обезбеди својот стратешки политички и економски интерес на овој дел на Балканот.

Тргувајќи од ваквата оценка на политичката ситуација во Македонија и задачите што произлегуваа од тоа, се одлучи: Прво, ЦК на КПМ и Главниот Штаб да се поделат на три дела и да се формираат три политички и воено-оперативни центри кои ќе ја опфатат цела Вардарска Македонија — еден за територи-

јата западно од железничката линија Скопје—Битола, друг за територијата на Повардарјето меѓу Велес—Битола и Гевгелија, трет за територијата Кумановско—Кривопаланечко и Источна Македонија. Питу беше овластен да раководи политички на територијата на V-от обласен комитет³²⁾. Второ, Обласните комитети (освен Скопскиот кој се наоѓаше во Скопје) да слезат од планините во градовите, односно да се лоцираат во своите седишта или што поблиску до нив — Велес, Битола, Тетово и Штип. Целта на овие одлуки беше: да се оневозможи реализирањето на плановите и на секакви други можни комбинации на германските и бугарските окупатори, на ванчомихајловистите, на великоабанците и на дражиќевците во врска со евентуалната капитулација на Бугарија; да се забрза, засили и прошири на целата територија на Вардарска Македонија, политичката, военооперативната и организационата работа; да се формираат нови партизански одреди и бригади и да се формираат дивизии; да се зацврстуваат и насекаде да се формираат Народната власт и Народниот фронт; да се свика Првото заседание на антифашистичкото собрание на Македонија — АСНОМ, односно да се формира и конституира македонската држава и, да се извршат подготовки за изведување на завршните операции за конечно ослободување на вардарскиот дел на Македонија. И токму заради спроведувањето во живот на овие решавачки и историски задачи, беше преземен и познатиот Февруарски поход. По донесувањето на овие одлуки на ЦК на КПМ Главниот штаб на Македонија одржа неколку состаноци на кои се разгледуваа и разработија одлуките на ЦК на КП на Македонија и во врска со тоа Главниот штаб изработи воено-оперативен план за изведување на Февруарскиот поход.

Овие мерки всушност значеа, покрај другото, забрзување и целосно реализирање на онаа историска одлука што ја донесе ЦК на КП на Македонија на познатиот Преспански состанок во август 1943 година: создавање на македонска народноослободителна војска и конституирање на македонска држава во рамките

³²⁾ Види писмо од Светозар Вукмановиќ до Питу од 5 февруари 1941 година: „Другар Питу, Ти се јавувам од околината на Дојранско Езеро..... Првата бригада отиде во Азот и Порече. Со неа отидоа Абас и Панче..... Втората бригада остана во Тиквеш и Мариово. Со неа останаа Орце и Љиљакот. Јас и Мурат со Дончо и Ченто се пробиваме со два батаљона до V зона Абас го презеде раководењето со целото подрачје на западната страна на железничката линија Скопје — Битола со исклучок на Преспа. Според тоа, тој ќе раководи и со воената и со политичката работа на тоа подрачје..... Орце и Љиљакот ќе раководат со воената и политичката работа на подрачјето на Тиквеш, Преспа и Мариово. Според тоа тие ќе раководат и со работата на II и III обласен комитет. Ти раководи со работата на V обласен комитет, јас со Мурата ќе формирам центар и директно ќе раководам со работата на IV обласен комитет (каде што се организира).....“. Документ бр. 23 на с. 138 Извори за Ослободителната војна и револуција во Македонија 1941—1945“, Том I, книга III изд. Институт за национална историја, Скопје, ноември 1970 година.

на Нова Југославија, како и конкретизирање на заклучоците од Фуштанското советување.

Членовите на ЦК на Македонија и на Главниот штаб што беа одредени за раководење со политичкиот и воено-оперативниот центар за територијата западно од железничката линија Скопје—Битола, беа задолжени за одржување врска со ЦК и Главниот штаб на Албанија со цел да се координира борбата на македонските и албанските единици; а членовите на ЦК и на Главниот штаб одредени за територијата на Повардарјето беа задолжени за одржување врска со КП на Грција, како и за одржување врска со македонското движење во Егејска Македонија и со Македонците во Преспа под Албанија. Членовите на ЦК и на Главниот штаб на Македонија што беа одредени за раководење со политичкиот и воено-оперативниот центар за територијата Кумановско—Кривопаланечко и Источна Македонија беа задолжени за одржување врски, координирање и заедничка борба на македонските со српските единици, и за координирање на борбата со бугарските партизани.³³⁾

Историски пропуст

Тогаш, во јануари 1944 година, кога се одлучи да се формираат трите политички и воено-оперативни центри, беше предложено да се формира и четврт таков центар за Пиринска Македонија, кој би се поврзал со раководството за Пиринска Македонија и кој би дејствувал на таа територија во прво време со една бригада, а подоцна и со повеќе бригади. Овој политички и воено-оперативен центар требаше да организира и напад на логорот во Петричко со цел да се ослободат околу 1000 Македонци интеренирци кои, според податоците што ги имавме во тоа време, се наоѓаа во овој логор. По инсистирање на Светозар Вукмановиќ-Темпо — а заради односите со Бугарската Работничка Партија (комунисти), предлогот за формирање четврт центар не беше спроведен. На тој начин и оваа прилика беше пропуштена, а времето непобитно покажа дека со Пиринска Македонија, во Втората светска војна, направен е историски пропуст, зашто без разлика што моравме да водиме сметка за версајските граници на Македонија, односно за ставот на Сојузниците и на Коминтерната во врска со тоа, секој дел од македонскиот народ имаше неотуѓиво право да бара помош од целиот македонски народ во својата борба против фашистичките окупатори и нивните квислинзи. Бугарија впрочем беше на страната на Хитлерова Германија, на страната на фашизмот. Таа беше окупатор на Македонија. Македонската војска имаше право и

³³⁾ Одржувањето на врските меѓу овие три центри беше обезбедено преку радио-станици и курири.

национален долг да ги изгони бугарските окупатори од својата земја, од сите делови на Македонија.

Македонскиот народ и неговите раководни сили од Пиринска Македонија по капитулацијата на фашистичка Бугарија забрзано работела на формирање свои, македонски бригади и дивизии за да ги стават на располагање и под команда на Главниот штаб на Народноослободителната војска и партизански одреди на Македонија. Целта беше македонскиот народ од Пиринска Македонија да се вклучи во борбата за гонење и уништување на германската фашистичка армија; за конечното ослободување на Вардарска Македонија; и за создавање услови за приклучување на Пиринска Македонија кон Народна Република Македонија. И кога една бригада од Пиринска Македонија беше веќе на пат за да се стави на располагање на Главниот штаб на Македонија, тогаш БРП и Отечествениот фронт веднаш ја расформираа оваа бригада, го спречија формирањето на македонски бригади и дивизии воопшто, и му забранија на македонскиот народ од овој дел на Македонија да се поврзува непосредно на било кој начин со Народна Република Македонија.

Бевме — кој повеќе кој помалку — смели и храбри. Бевме до крај предани на својот народ, на својата работничка класа, на својата Партија. Бевме до последен здив пожртвувани и фанатички верувавме во победата над фашистичките окупатори и во победата на социјалистичката револуција. Но, немавме доволно политичко и воено искуство. Немавме никакво државничко наследство и бевме во многу нешта наивни и неопитни. Ако ова на некој начин и значи оправдување на грешките, тоа во никој случај не може да ги исправи нивните последици. Но, историјата може да биде учител ако се знае не само за победите и за причините на победите, туку ако се знае и за грешките и за причините на грешките. Меѓутоа, величината на македонските комунисти и сите борци, е токму во тоа што тие успеваа да се надминат самите себе и меѓу „Сцила и Харибда“ да го поведат и да го доведат својот народ до неговата епохална победа.

Решавачка година

За македонските комунисти и за македонскиот народ и народностите илјада деветстотини четириесет и првата година беше судбоносна година, а илјада деветстотини четириесет и втората година беше пресвртница и решавачка година за победоносниот развиток на Народноослободителното востание, за победата на народно-демократската, односно социјалистичката револуција во Македонија и Југославија. Илјада деветстотини четириесет и втората беше и најтешка и најморничава година во втората светска војна.

Народноослободителното востание, вооружената борба во вардарскиот дел на Македонија — заради узурпацијата на партиската организација и предавничката улога на Шарло, заради повторното мешање на БРП во работата на ПК, односно на КПЈ, заради слабостите и опортунизмот на ПК под раководство на Бане Андреев, и заради стрепњата на македонскиот народ и народностите од евентуалното повторно враќање на стара Југославија — не успеа и не можеше да земе 1941 година поширок, помасовен и поинтензивен замав. Востанието во Македонија 1941 година, доживеа и релативно тежок удар.

Ваквата положба ги окуражи окупаторите и домашните предатели. Меѓутоа, превид беше дека на востанието во Македонија 1941 година му е зададен удар и дека тоа нема да може повторно да дигне глава. Партизанската борба на македонскиот народ против окупаторите 1941 година беше уште неискусен почеток и беше изгубена само една битка а не и војната. Раководната сила на востанието и револуцијата — Комунистичката партија — и покрај тешкиот удар што го задоби по 11. октомври 1941 година, не беше разбиена и уништена како што тоа го трубеа и посакуваа окупаторите. Напротив, таа во текот на зимата 1941—1942 година се консолидира и уште повеќе ги зацврсти своите редови како организационо така и идејно политички и, уште подлабоко и пошироко се поврза со широките народни маси од градот и селото. Јасно беше, дури и на непријателите, дека првата војна и решавачкиот бој на македонскиот народ и народностите против окупаторите, квислинзите и предавниците допрва претстои. Навистина, и практиката покажа дека револуционерниот дух и воља на македонските комунисти³⁴⁾ и вековните стремежи на македонскиот народ и народностите за толку саканата и толку потребната слобода тешко можеше така лесно и така брзо да се скршат. Раководните сили и широките народни маси на Македонија не потклезнаа под ударите на окупаторите што ги задобија во 1941 година, туку тие уште посилено и поупорно, уште поорганизирано и поосмислено и уште пошироко и помасовно го продолжија општонародното востание и револуцијата на Македонија.

Партиските и скоевските организации, кандидатските односно воспитните или симпатизерските групи (зависно како каде ги нарекуваа), воените штабови и воените комитети, одборите за народна помош, раководниот кадар и сите напредни и револуционерни сили на Македонија во зимата 1941—1942 година, независно од состојбата во Бирото на новиот ПК, ја засилија до максимум својата политичка, идејна, воена и организациона

³⁴⁾ Под комунисти ги подразбирам: членовите на Партијата, скоевците, членовите на партиските, воспитните и симпатизерските групи и сите оние што се чувствуваа комунисти.

дејност и неуморно, секојдневно и плански работеа за понатамошниот развoтoк на Нарoдноослoбoдителнoтo вoстaниe и рeвoлyцијaтa.

Пoлитичкaтa дeјнoст нa рaкoвoднитe силe нa Нарoдноослoбoдителнoтo вoстaниe и рeвoлyцијaтa вo oвa врeмe сe рaзвивaшe глaвнo вo чeтири прaвци: Првo, пoстoјaнo рaзoбличyвaшe пoлитикaтa и прoпaгaндaтa нa oкyпaтoритe, кaкo нa примeр: нoвиoт пoрeдoк нa Хитлeр и нeпoбeдливoстa нa нeгoвaтa aрмијa; игрaтa нa Мyсoлини сo вeликa Албaнијa и нeгoвитe прeтeнзии нaд oвoј дeл нa Бaлкaнoт; прoпaгaндaтa нa бyгaрскиoт oкyпaтoр дeкa вo Мaкeдoнијa дoшoл бoжeм дa ги oслoбoди свoитe брaкa oд српскoтo игo и дeкa пaртизaнитe сe србo-кoмyнистичкa бaндa и сe бoрaт зa пoвтoрнo врaќaњe нa српскoтo рoпствo вo Мaкeдoнијa: дeјнoстa и нaмeритe нa бyгaрскиoт oкyпaтoр дa фoрмирa пaтeнички кoнтрaчeти зa бoрбa прoтив пaртизaнитe и нa тoј нaчин дa прeдизвикa брaтoyбиствeнa бoрбa кaј мaкeдoнскиoт нaрoд; нeгoвитe пoлитички и прoпaгaндни мeрки зa дeнaциoнaлизaцијa и aсимилaцијa, oднoснo зa пoбyгaрyвaњe нa мaкeдoнскиoт нaрoд, и нeгoвитe плaнoви oкyпaцијaтa нaд Мaкeдoнијa дa јa зaдржи трaјнo итн. Втoрo, рaзoбличyвaњe нa прeдaвничкaтa yлoгa и рaбoтa нa мaкeдoнскaтa врхoвистичкa нaциoнaлнa и кoлaбoрaциoнистичкa бyржoaзијa, кaкo и дeмaскирaњe нa вeликoaлбaнскaтa и вeликoсрпскaтa дeјнoст вo Мaкeдoнијa. Трeтo, рaзoбличyвaњe вo пaртискитe и скoевскитe oргaнизaции стaвoвитe нa БРП, кaкo нa примeр: дeкa вo Мaкeдoнијa yштe нe сe изживeани илyзиитe зa oслoбoдитeлнaтa мисиијa нa Бyгaријa и зaтoа нeмa yслoви зa вoорyжeнa бoрбa — вoстaниe; дeкa вo Мaкeдoнијa трeбa дa сe вoди дивeрзaнтскa и eкoнoмскa бoрбa и бoрбa зa смeнyвaњe влaдaтa нa Филoв и вoспoстaвyвaњe вo Бyгaријa нa дeмoкрaтскa влaдa; дeкa бyгaрскaтa aрмијa нe e oкyпaтoрскa и зaтoа Мaкeдoнцитe трeбa дa сe oдзивaaт нa пoзивoт зa мoбилизaцијa и дeкa нeпpијaтeлoт трeбa дa oди вo шyмa, a кoмyниститe трeбa дa oстaнaт вo грaдoвитe итн. (Oвиe стaвoви, зaрaди нeнaрyшyвaњe yглeдoт нa БРП, нe сe рaскринкyвaа тoгaш кaкo стaвoви нa БРП тyкy кaкo oпoртyнистички стaвoви и oпoртyнистичкa тeоријa вooпштo). И чeтвeртo, пoстoјaнo и нeумoрнo мy сe oбјaснyвaшe нa мaкeдoнскиoт нaрoд и нaрoднoститe eкoнoмскaтa, пoлитичкaтa и вoенaтa мoќ нa Сoјyзницитe нa чeлo сo Сoвeтскиoт Сoјyз и нивнaтa нeпoбeдливoст; oтпoрoт нa нaрoдитe нa Бaлкaнoт, вo Eврoпa и вo свeтoт прoтив фaшистичкитe oкyпaтoри и прoтив фaшизмoт вooпштo; oсoбeнo пoстoјaнo мy сe oбјaснyвaшe нa мaкeдoнскиoт нaрoд и нaрoднoститe бoрбaтa и yспeситe нa јyгoслoвeнскитe нaрoди, и цeлитe нa Нарoдноослoбoдитeлнaтa бoрбa пoд рaкoвoдствo нa КПЈ; нeумoрнo и сeкoјднeвнo мy сe пoвтoрyвaшe нa мaкeдoнскиoт нaрoд дeкa никoгaш пoрaнo нe e бил тoлкy блицкy дo свoeтo нaциoнaлнo и сoцијaлнo oслoбyвaњe oткoлкy штo e дeнeскa и дeкa слoбoдaтa

никој нема да му ја подари, туку треба низ вооружена борба преку стапување во партизанските одреди на Македонија и преку дигање на општонародно востание сам да ја извојува со сопствени сили — својата слобода.

Организационата работа во партиските и скоевските организации и во сите организирани комунистички и народноослободителни сили, во ова време, се одвиваше во три основни правци. Прво, зацврстување на дисциплината, навреме извршување на задачите и редовно одржување на состаноците, зајакнување на будноста и конспирацијата, држењето пред класниот непријател, и така со ред. Второ, проширување и омасовување на партиските и скоевските организации и на сите организирани сили на Народноослободителната борба и тоа како кај македонскиот народ така и кај народностите, особено на село, кај работниците и кај интелигенцијата. Секој член на партијата и на СКОЈ беше обврзан постојано да работи со масите и да предлага прием на нови членови во Партијата, во СКОЈ, за формирање на нови партиски, односно скоевски групи, за формирање на нови одбори за народна помош и на нови воени комитети; имаше организирано посебни комисии за работа по селата. Со еден збор речено се водеше битка за секој човек.

Така во април 1942 година, според тогашните податоци, во Вардарска Македонија имаше околу 1400 членови на Партијата, СКОЈ броеше околу 3500, а во партиските односно воспитните и симпатизерските групи имаше околу 3000 членови, а тоа значеше дека организираните комунистички сили двојно пораснаа отколку што беа во првите месеци на окупацијата. И бројот, односно членството во одборите за народна помош и во воените комитети прилично порасна. Вкупниот број значи на организираниите комунистички, односно народноослободителни сили, без членството во одборите за народна помош и во воените комитети, кои беа и најмасовни, беше околу осум илјади. Оваа бројка за тогашните услови, плус железната свесна дисциплина и плус огромната доверба што ја имаа комунистите кај широките народни маси, како и спремноста на народот да се бори под нивно раководство на живот и смрт, претставуваше непобедлива сила. Овој број, се разбира, не може да се земе како стопостотно точен, зашто тоа беше тогаш тешко да се утврди. Бројот на организираниите Народноослободителни сили за време на окупацијата постојано беше во движење. Честопати партиските, скоевските и другите организации на народноослободителното востание, во ова или она место, беа десеткувани, а потоа брзо го удвостручуваа својот број. Но, ништо во суштина не се менува ако овој број во тоа време изнесуваше, на пример, неколку стотини или илјада членови помалку или повеќе. За успехот на секое востание битно е вкупниот број на раководните сили и нивното влијание кај народот постојано да биде во раст и да има

континуитет. Окупаторите не успеаја ни еден ден да го прекинат континуитетот на востанието на Македонија. Напротив, тоа непрекидно се движеше напред и беше постојано во раст, секоја година стануваше се посилено, сè пошироко, сè помасовно и сè поинтензивно.

Трето организационо прашање и најважно, на кое беа, во тоа време, насочени и секојдневно ангажирани сите организирани сили на востанието, беше организирањето на нови партизански одреди, подготвувањето на борците, собирање на оружје, на материјална помош — пари, облека, прехранбени намирници, лекови — и постојано популаризирање на партизанските одреди и повторување дека македонскиот народ и народностите ќе можат да ја извојуваат својата национална и социјална слобода единствено само преку вооружена борба, односно ако масовно стапуваат во единиците на своите партизани.

Во 1942 година, освен во неколку, скоро во сите општински односно месни партиски организации беше организирана партиска техника. Се печатаа партиски материјали и се издаваа периодично весници, билтени, летоци во кои се информираше населението за сите поважни настани: за воената положба на фронтите, за политичките и воените успеси на Сојузниците особено на Црвената Армија, за антифашистичката борба во светот и на Балканот, особено за партизанската војна и успесите на југословенските народи и посебно за борбата на македонските партизани. Се разобличуваа: политичките воените и полициските мерки и акции на окупаторите против партизаните, против раководните сили на Македонија и против македонскиот народ и народностите; предателската улога на ванчомихајловистите и другите врховистички и анационални елементи како и великоалбанската непријателска дејност. Се разобличуваше денационализаторската и асимилаторска политика на бугарскиот окупатор. Се повикуваше македонскиот народ и народностите да стапуваат во партизанските одреди на Македонија и да се борат со сите свои сили против окупаторите и домашните предавници.

Овде се поставува прашање, како можеше во зимата 1941 — 1942 година во партиските и скоевските организации, и во сите организирани сили на востание, да се вршат такви интензивни подготовки за организирање на нови партизански одреди и за развитокот на востанието воопшто, кога во тоа време официјалниот став, односно ставот на Бирото на ПК беше против вооружена борба. Четири фактори можат наполно да ја објаснат оваа работа која на прв поглед изгледа контраверзна. Прво — вистина е дека од зимата 1941 година, особено од јануарското советување до април 1942 година во Бирото на ПК за македонија преовладеа опортунизмот и на тој начин, се разбира, се отвори пошироко вратата на Бирото за влијание на Бугаранов,

односно на БРП. Но вистина е и тоа дека овие другари никогаш не стоеја цврсто на браникот против вооружената борба. Тие всушност постојано се колебаа и беа те за вооружена, те против вооружена борба. Тие не беа главниот виовник за кочењето на побрзиот развиток на востанието туку тоа беше мешањето на БРП и нејзиниот претставник Б'лгаранов кој, користејќи ги колебањата во Бирото на ПК, својата голема „марксистичка“ наобразба, користејќи го името на Коминтерната и особено користејќи ја отсутноста на врските со ЦК КПЈ, успеваше на овие другари да им ја наметнува линијата на БРП и постојано да ги расколебува во прашањето на вооружената борба. Со ова, се разбира, не сакам да кажам дека Бирото на новиот ПК, особено секретарот, за тој период не сноси одговорност. Напротив, ако Бирото не се колебаше, ако тоа беше до крај убедено во правилноста на линијата на КПЈ и напoлно веруваше во силата на својот народ, и ако умееше правилно да ја насочи и развива вооружената брба според специфичните услови на Македонија, тогаш раководството на БРП и неговиот делегат Бојан Б'лгаранов ништо не ќе можеа да постигнат. Второ, скоро сите членови на Покраинскиот штаб во тоа време беа одлучни поборници на курсот на вооружена борба. Трето, сите членови на Пленумот на ПК и другиот раководен кадар кои беа во тоа време како претставници или инструктори на ПК испратени да раководат или да им помагаат на Окружните и Месните комитети, цврсто стоеја на линијата на КПЈ и на курсот за вооружена борба. На пример Кузман Јосифовски — Питу раководеше со Окружниот комитет, односно со партиските организации во Тетово, Гостивар, Кичево и Струга. Мирче Ацев беше во Битолскиот округ, Цветко Узуноски — во Прилепскиот округ, Вера Ацева — во Струмичкиот округ. Секретар на Скопската организација беше Веселинка Малинска, односно Цветан Димов. Панче Пешев работеше во Куманово итн. Значи во овие две организации беше скоро невозможно да се спроведува и да заседа неопортunistичкиот став на Бирото на ПК, односно ставот на БРП. Напротив, во сите овие организации за цело време и постојано се спроведуваше линијата на КПЈ. И во велешкиот, и штипскиот округ не можеа такви ставови да се спроведуваат зашто и овие организации непоколебливо стоеја на линијата на КПЈ и на курсот за вооружена борба.

Не мислам дека за таквата револуционерна ориентација и дејност на партиските организации имаат заслуга исклучиво само овие раководни кадри. Напротив, без револуционерниот дух и спремност на Окружните и Месните комитети и на самите партиски организации овие другари скоро ништо не ќе можеа да постигнат. Но, не може да се негира ни помошта на овие другари за револуционерната ориентација на партиските организации. Прво, затоа што овие другари дејствуваа како претстав-

ници на ПК и на Покраинскиот штаб; второ, затоа што тие добро ја познаваа состојбата во ПК и ситуацијата во Македонија, а прилично и во Југославија, и не се согласуваа со опортунистичките ставови на ПК; и трето, затоа што тие со својата работа и со своите ставови стекнаа доверба во овие партиски организации.

Меѓутоа, и покрај тоа што опортунистичките ставови на ПК, односно ставовите на БРП не можеа да продрат и да се загнездат во партиските организации на терен со оглед на нивниот непоколеблив став за вооружена борба, не може да се каже дека состојбата во Бирото на Новиот ПК во овој период и мешањето на БРП не му нанесе голема штета на развитокот на вооружената борба во Македонија. Зашто Бирото на ПК беше глава на востанието и ако тоа функционираше добро и како што треба, тогаш, се разбира, успехот на Народноослободителното востание ќе беше многу поголем.

Спротивно на предвидувањето и желбите на окупаторите, спротивно на опортунистичката состојба во Бирото на ПК и спротивно на ставовите на БРП, во пролетта и летото односно 1942 година беа формирани, во вардарскиот дел на Македонија, единаесет партизански одреди кои војвуаа и водеа бој против окупаторите, особено против бугарската окупаторска армија и полицијата скоро на една третина од територијата на Вардарска Македонија.

Окупаторите сега, особено бугарскиот се најле пред многу тешка ситуација и пред единствена алтернатива. Тој сега мораа да ја симне својата „ослободителна“ маска и пред цел свет да го покаже своето вистинско окупаторско лице и да повеле сеопфатна војна и тоа не само против партизанските единици на Македонија туку и против целиот македонски народ и народностите. Целта му беше да го уништи партизанското движење и неговата раководна сила и да го натера македонскиот народ на попка послушност. На бугарскиот окупатор јасно му беше дека ако тоа не го направи и не го постигне сега — 1942 година, тогаш постојна никогаш нема да го постигне зашто времето работи за партизаните. Зарали тоа тој во летото и есента 1942 година, со својата армија и полицијата повеле офанзива која траеше неколку месеци, скоро сè до крајот на 1942 година. Бугарскиот окупатор во оваа офанзива беше докрај бескрупулозен. Заробените партизани ги мачеле, стрелале и масакрираше пред очите на народот. Илјади Македонци фрли по затворите каде што бугарската војска и полицијата ги претепуваа. На десетици беа судени на смрт со стрелање и бесење, а многу беа убивани по затворите без судење или потајно стрелани во многу краишта на Македонија. Илјадници луѓе од цела Македонија беа интернирани или мобилизирани во „трудоу единици“. По цела Македо-

нија беше воведуван полициски час а за одење од едно место во друго беше потребна специјална дозвола. Многу македонски градови и цели краишта беа под воена блокада.

За бугарскиот окупатор, односно за великобугарската буржоазија оваа офанзива значеше да се биде или да не се биде, зашто неуспехот на оваа офанзива значеше не само губење на Македонија за секогаш, туку и губење за секогаш својата буржоаска власт во Бугарија. Заради тоа таа беше и крајно безобзирна и осветничка во својата војна против македонските партизани и против македонскиот народ и народностите.

Македонските партизани во овој нерамен бој, во оваа офанзива претрпеа големи загуби. Некои партизански одреди беа десеткувани а некои скоро уништени. Базата, односно партиските и скоевските организации и другите народноослободителни органи и организации исто така претрпеа големи загуби. Целиот македонски народ во оваа 1942 година даде големи жртви. Тој беше исправен пред искушението на тешки морални и физички репресалии, терор, мачилишта, понижувања и геноцид. Меѓутоа, бугарскиот окупатор не успеа да ја постигне својата основна и главна стратешка цел: не успеа да го уништи партизанското движење и неговата база, односно тој не успеа да го задуши и спречи развитокот на Народноослободителното востание и револуцијата на Македонија, да го заплаши и натера македонскиот народ и народностите на послушност.

И италијанскиот окупатор 1942 година презеде над Македонците, Албанците и Турците во западна Македонија тешки и масовни репресалии и терор: апсења, претепувања и мачења, стрелања итн. Но, и тој не успеа да го спречи развитокот на Народноослободителното востание и револуцијата во овој дел на Македонија кое сè повеќе се ширеше и земаше замав.

Но најголем пораз доживеаја окупаторите во тоа што тие — и покрај постигнувањето на извесни резултати во формирањето на „контрачети“, особено во формирање на „балистички“ и други великоалбански вооружени формации — не успеаја да организираат братоубиствена борба ни кај Македонците и народностите, која би го загрозила и оневозможила братството и единството меѓу македонскиот народ и народностите и развитокот на Народноослободителното востание и револуцијата. Тоа беше и една од најголемите победи на комунистите и другите раководни сили во Македонија.

Напротив, македонскиот народ и народностите во овој нерамен бој, во оваа тешка и крвава 1942 година излегоа победници. Практиката покажа дека партизанското движење, востанието и револуцијата беа неуништиви зашто не можеше да се разбие и уништи нивната база. Македонските комунисти и партизаните низ борба со својот личен пример и храброст и со

својата постојана политичка, воена и организациона работа толку цврсто се поврзаа со работничката класа и со селото, со напредната интелигенција и воопшто со широките народни маси, така што база на партизанското движење и на Народноослободителното востание и револуцијата, стана огромно мнозинство на македонскиот народ и на народностите. А кој знае зошто се бори и како да се бори — и овој пример потврди дека е неумиштив.

Во 1942 година огромното мнозинство на македонскиот народ и народностите, како резултат на едногодишната борба, дојде не само до сознание дека линијата на КПЈ е единствена алтернатива за нивното национално и социјално ослободување, туку тие беа и сè повеќе спремни да се борат и со оружје в раце за победата на таквата идеја и политика.

Времето, односно понатамошниот развој на востанието и револуцијата потврди дека македонскиот народ и народностите во 1941 и 1942 година, под раководство на своите комунисти и другарот Тито, извојуваа решавачка политичко-стратешка победа над окупаторите и над сите домашни предавници. Во овој период се постигна и конечна победа над директното мешање на БРП и нејзините обили партиската организација на Македонија да ја стави под свое владеење. Во 1942 година и партизанските единици на Македонија и заадоа на бугарската окупаторска власт значителни воени удари. Тие водеа борба против бугарската армија, полициска и власт на територијата од Галичица и Целистер до Шар планина и Бистра разбирајќи ја окупаторската власт по селските општини, затворајќи ги бугарските училишта, загрозувајќи ги стратешките сообраќајници Скопје-Гевгелија-Солун и Скопје-Битола-Солун, кои беа од витален интерес за Хитлер, ослободувајќи ги селата и создавајќи први привремено слободни територии и народни одбори во Велешко, Скопско, Прилепско, Кривопаланско, Битолско, Преспанско итн. Не е важно колку беа големи овие привремено слободни територии, дали опфаќаа повеќе села или само по едно село. И не е важно колку време траеше слободата — неколку недели, неколку дена или само еден ден. Битно е дека за тоа време, на тaa територија и во тие села не постоеше окупаторска власт, таа беше разбиена. И таму, во тие и од тие значајни македонска партизанска народна слобода која никогаш повеќе македонските селани и граѓани не можеше да ја истргне од нивните срца. Оваа слобода се пренесуваше од уста до уста и со песни по цела поробена и окупирана Македонија, и создаваше сигурност, спремност и верба во крајната победа на општонародното востание и на револуцијата.

И, токму таквите решавачки политички победи и воени успеси 1941 и 1942 година создадоа услови во 1943 година Народноослободителното востание уште повеќе и пошироко да се

разгори по цела Македонија (Вардарска) и да прејде во нов квалитет — формирање на Народноослободителна војска на Македонија и создавање на трајни слободни територии и народна власт.

*
* *

Народноослободителното востание и револуцијата во Македонија имаа четири развојни етапи — како што тоа беше во цела Југославија. Тоа е впрочем сосема разбирливо и логично, зашто и Народноослободителното востание и револуцијата на Македонија беа раководени од КПЈ и Другарот Тито, а основната воена и политичка стратегија и цел на КПЈ беше заедничка и иста за цела Југославија.

Првата етапа на Народноослободителното востание на Македонија почна веднаш со самата окупација и траеше до формирањето на првите партизански одреди — единици. Во оваа етапа се водеше диверзантска борба, политички акции, демонстрации, протести, штрајкови саботажии и други видови на активен и пасивен, организиран и спонтан отпор против окупаторите.³⁵⁾ И, се вршеа подготовки за формирање на партизански одреди, односно единици.

Втората етапа почна од Формирањето на првите партизански одреди и траеше до формирањето на првите воени единици — баталјони, бригади, дивизии и корпуси. Во оваа етапа се водеше партизанска војна. Партизанските одреди имаа двојна задача — воена и политичка. Прво: да им задаваат воени удари на окупаторите, да ја слабеат нивната воена и економска моќ и да ја разбиваат окупаторската власт. Второ: да формираат во селата што ги ослободуваа и каде што се движеа, воени комитети, народни одбори, одбори за народна помош и други органи на народната власт; да ги издигаат политички, убедуваат и подготвуваат народните маси во селата за помош и за стапување во партизанските одреди. Тие всушност во овие места ја објаснуваа и спроведуваа линијата на Партијата. Партизанските одреди беа врзани со акциите за своите терени. Во оваа етапа се вршеа и подготовки за создавање на Народноослободителната војска на Македонија и со таа цел беше, при Покраинскиот штаб на Македонија, формиран Оперативен штаб.³⁶⁾ Овој штаб

³⁵⁾ Поопширно види „Востанието 1941 во Македонија“ од Цветко Узуноски — „ГЛАСНИК“ бр. 1 с. 13—17, изд. Институт за национална историја, Скопје 1975 година.

³⁶⁾ Поопширно види „Преместувањето на политичкото и военото раководство на Македонија од Скопје во Лепушник и неговото значење за разгорување на востанието“ Цв. Узуноски — „Гласник“ бр. 1 од 1974 год. с. 220, 224 и 225; изд. ИНИ Скопје.

во април 1942 година излезе на терен, и покрај другото имаше за задача — до излегувањето на терен на Покраинскиот, односно на Главниот штаб на Македонија — да ги поврзе сите партизански одреди на Македонија, да ја координира нивната борба и да командува со нив, да ги прегрупира, реорганизира и да ги преместува и префрлува насекаде во Македонија каде што ќе биде тоа потребно, односно да може широко да маневрира со одредите спрема потребите на борбата, се разбира во согласност со Покраинскиот односно главниот штаб. Формирањето на Оперативниот штаб и задачите што ги имаше тој не значеше само курс за преминување од партизанска борба на водење воени операции, туку тоа беше и прв практичен чекор за создавање на Народноослободителната војска на Македонија и водење војна против окупаторите и сите други непријатели.

Во оваа етапа се основа Комунистичката партија на Ма-Тоа беше резултат на борбата и на зрелоста на македонските комунисти, на работничката класа и на народот воопшто за национално и социјално ослободување и резултат на политиката на КПЈ по националното прашање — Работничката класа и македонскиот народ и народностите во Комунистичката партија на Македонија како составен дел на КПЈ гледаа гаранција дека нивната борба ќе доведе не само до победа над окупаторите туку и до национална и социјална слобода и не само дека стара Југославија нема никогаш повеќе да се врати, туку и тоа дека во Нова Југославија никогаш повеќе нема да има хегемонија и експлоатација и оти сите народи и народности ќе бидат навистина рамноправни, самостојни и суверени во своите одлучувања.

Третата етапа почнува со формирањето на првите воени единици и траеше до ослободувањето на Македонија (Вардарска). Во оваа етапа се создаваше и се оспособуваше војнички и политички Народноослободителната војска на Македонија, се создадоа трајни слободни територии, се формира фронт и се водеа воени операции против окупаторите и домашните квислинзи. Се конституира македонска национална држава и држава на народностите, се вршеа подготовки за завршните операции на победата и за обезбедување придобивките на народно-демократската, односно на социјалистичката револуција. Во оваа етапа Народноослободителната војска на Македонија ја ослободи цела Вардарска Македонија — Народна Република Македонија.

Четвртата етапа почна по ослободувањето на Македонија (Вардарска) и траеше до целосното ослободување на Југославија. Во оваа етапа војската на Македонија се спои со главниот на Народноослободителната војска на Југославија и премина под непосредна команда на Врховниот штаб. Еден македонски корпус (петнаесеттиот) учествуваше во борбите и во голебото на фашистичката армија на Германија за до ослободувањето на нашата земја,

Преминувањето од диверзантски акции на партизанска војна и преминувањето од партизански единици на создавање регуларна војска значеше квалитетна промена во развојот на Народноослободителното востание и револуцијата.

Во првата и втората етапа на вооружениот дел на Народноослободителното востание и револуцијата на Македонија заради познатите причини за кои погоре говоревме се развиваа побавно и траеја подолго отколку во некои други краишта на Југославија. Во третата етапа пак востанието, вооружената борба во Македонија се развиваше многу брзо, побрзо, отколку во другите краишта на Југославија, и во втората половина на оваа етапа учеството на македонскиот народ и на народностите во Народноослободителната војска на Македонија беше во вистинска смисла на зборот општонародно, а при конечното ослободување на Македонија — секој осми човек во Македонија беше војник на нашата војска.

Социјалистичката револуција во Македонија како и во цела Југославија не беше револуција на малцинство. Не беше револуција само на комунистите; само на работничката класа, на пролетаријатот. Тоа беше народна револуција, револуција на широките народни маси на огромното мнозинство на секој народ на Југославија. Работничката класа беше езгро на Народноослободителната војна и социјалистичката револуција, а комунистите беа раководна сила.

Во народноослободителната војна и револуцијата во Македонија, на пример, учествуваа: работничката класа, скоро целото селанство (кое броеше повеќе од седумдесет и пет отсто од целокупното население во Македонија), мнозинството од ситната буржоазија и интелигенција, и поголемиот дел од средната буржоазија. Ако се направи анализа во било кој град и село во Македонија — каква беше подршката на окупаторите, ќе се види дека тие немаа никаква позначајна подршка — освен еден грст анационални, колаборационистички и предателски елементи кои можеа на прсти да се избројат. А тоа значи, дека на страната на Народноослободителната војна и Револуцијата учествувааше — на еден или друг начин, со оружје или без оружје, активно или пасивно, скоро целиот македонски народ и народностите. Навистина бугарските окупатори од некои Македонци, за добри пари, формираа десетина контрачети, од кои повеќето никогаш не излегоа да се борат против партизаните. Особено окупаторите и великоалбанците во некои места, каде народноослободителното движење не беше доволно присатно, успеаја од албанската народност да заведат и формираат балистички и други великоалбански вооружени воени формации кои се бореја против партизанските одреди и Народноослободителната војска на Македонија се до крајот на војната. Но, и оваа чињеница покажува

дека окупаторите, и покрај сите свои обиди и настојувања за цело време на окупацијата, не успеаја во овој правец ништо по-сериозно да постигнат.

*
* *

Досега историјата познава три начини на кои е извршено преминувањето на капиталистичкото општество во социјалистичко: преку револуции кои се изведувани по различни патици: преку државен преврат — со сопствени сили или со помош од надвор, односно со надворешна воена сила; и на мирен начин, преку економски и општествено-политички револуционерни реформи. И преминувањето на феудалното општество во капиталистичко беше извршено на овие три начини.

Но, на кој начини, во оваа или онаа земја, социјализмот ќе го замени капитализмот зависи, во прв ред, од општиот историски развоток, од распоредот на силите на меѓународен и внатрешен план, од степенот на развотокот и на националната положба на дадената земја, од зрелоста на работничката класа и широките народни маси, и од способноста, смелоста и самостојноста на раководните револуционерни сили.

Во Југославија, преминувањето од капиталистичко во социјалистичко општество се изврши преку социјалистичка револуција. Нашата револуција беше неделиво поврзана со Народноослободителната војна против окупаторите, со борбата на нашите народи за национална слобода, за независност и рамноправност. Ако револуцијата во Југославија не ги содржуваше и изразувааше овие два елемента-националниот и социјалниот — кои всушност ги одразува стремежите и потребата на нашите народи и работничка класа, тогаш сигурно е дека таа не ќе можеше да победи.

Борбата за социјализам, борбата за трансформација на капиталистичкото во социјалистичко општество, не е историја само на работничката класа а уште помалку само историја на работничкото движење односно на комунистичките и другите работнички партии. Борбата за социјализам е борба на народите под раководство на работничката класа, на национално ослободителните сили, и на чело со најпрогресивните сили. А тоа значи дека и историјата на борбата за социјализам е историја на народите. Работничката класа, комунистите и другите прогресивни сили немаат друга посебна историја освен историјата на својот народ.

Статијата продолжува во „Историја“ бр. 2 за 1977 г.